

GÖTEBORGS UNIVERSITET
LITTERATUR, IDÉHISTORIA OCH RELIGION

Och på den heliga Anden

-Angående skillnaderna i N och NC och deras orsaker-

And in the holy Spirit
-concerning the differences in N and NC and the causes of
these differences-

David Johansson

Termin: Ht 2013

Kurs: RKT145 Examensarbete för
kandidatexamen, 15 hp

Nivå: Kandidat.

Handledare: Bertil Nilsson

Abstract

In this essay I set out to investigate the differences between the creed that was formulated at the council of Nicaea (325 A.D) and the creed that was produced at the council of Constantinopel (381 A.D). The majority of the differences are caused by the fact that the second of the two creeds isn't based on the the first in text although it's producerers thought of it as a confirmation of the first with an elaborated theology about the Spirit. This theological elaboration was made in accordance to the theology of the holy Spirit developed by the Capadocian theologians.

Keywords: Niceen creed, Nicaea, Constantinopel, Deity, Holy Spirit, Divinity, Essence, Trinity, Capadocian

Innehållsförteckning

1.1 Bakgrund	5
1.2 Syfte.....	5
1.3 Frågeställning	5
1.4 Metod.....	5
1.5 Avgränsningar.....	5
1.6 Material.....	6
2.1 Två centrala termer	8
2.2 N och NC.....	9
2.2.1 Den nicenska trosbekännelsen (N)	9
2.2.2 Den niceno-konstantinoplitanska trosbekännelsen (NC).....	10
2.2.3 Skillnader mellan N och NC.....	12
2.3 En kort bakgrund till Nicaea år 325	13
2.4 Konciliet i Nicaea	14
2.4.1 Arius.....	15
2.4.2 Eusebius av Caesarea.....	16
2.4.3 Eustathius av Antiokia	17
2.4.4 Athanasius	18
2.4.5 Konstantin.....	19
2.4.6 Andra beslut under konciliet i Nicaea.....	20
2.5 Konciliet i Konstantinopel.....	21
2.5.1 NC koppling till konciliet	21
2.5.2 Macedonerna.....	26
2.5.3 Händelser under konciliet.....	28
2.6 Tiden mellan koncilierna	30
2.6.1 Athanasius.....	32
2.6.2 Eusebierna.....	33
2.6.3 Marcellus av Ancyra	35
2.6.4 Homoianer	36
2.6.5 Homoiousierna.....	37
2.6.6 De kapadokiska teologerna.....	38
3.1 Slutdiskussion.....	41
3.1.1 Angående skillnaderna i N och NC	42

3.1.2 Angående läran om den heliga Anden.....	43
3.1.3 Avslutande sammanfattning.....	47
4.1 Litteraturlista	49

1.1 Bakgrund

År 325 formulerades en trosbekännelse under ett koncilium i Nicaea vilken stod i polemik med arianska läror. År 381, 56 år efter Nicaea, formulerades i Konstantinopel ännu en trosbekännelse som svar på macedonernas lära. Enligt traditionen är dessa två trosbekännelser starkt förknippade med varandra.

1.2 Syfte

I detta arbete vill jag undersöka hur frågor om kyrkans renlärighet behandlades under fornkyrkans tid genom att belysa ett exempel hämtat från en avgränsad tidsepok.

1.3 Frågeställning

Vad har skillnaderna mellan den nicenska trosbekännelsen (N) och den niceno-konstantinopolitanska trosbekännelsen (NC) för orsak? Vilka individer/grupperingar ligger bakom skillnaderna och hur har dessa relaterat till varandra?

1.4 Metod

I detta arbete använder jag mig av en komparativ-processuell metod. Jag har därmed undersökt ett avgränsat fenomen förändring, från början till slut, över en tydligt avgränsad tidsperiod. Den tidsperiod jag har undersökt har en tydlig inledning och ett tydligt avslut. Den inleds med konciliet i Nicaea år 325 och avslutas med konciliet i Konstantinopel år 381. Med utgångspunkt i dessa två händelser (det vill säga de två koncilierna) samt de två trosbekännelser som framtagits under dem har jag identifierat läran om den helige Anden som det fenomen jag önskar att undersöka inom ramen för detta arbete. Jag har därefter undersökt läran om den heliga Anden under tidsperioden mellan år 325 till år 381 för att kartlägga dess utveckling.

1.5 Avgränsningar

En tidsmässig avgränsning är redan inbyggd i min frågeställning då den berör en specifik historisk tidsperiod. Jag kommer inte att kartlägga den arianska striden som helhet utan kommer endast att beröra den i de avseenden den är relevant utifrån frågeställningen. När det kommer till innehållslig avgränsning för arbetet kommer jag utgå ifrån de båda konciliernas interaktion mellan trosbekännelsernas formulerare och deras motståndare. Under konciliet i Nicaea år 325 var arianerna de tydligt uttalade motståndarna, under konciliet i Konstantinopel år 381 var motståndarna macedonerna. I ljuset av dessa motståndares teologi kommer jag att göra en

bedömning av vilket material som ska lyftas fram i detta arbete, i hela arbetet i allmänhet men i den del av arbete som berör de 56 år mellan de två koncilierna i synnerhet. Då den största förändringen från N till NC som görs återfinns i den tredje trosartikeln angående den helige Anden kommer min studie av tiden mellan de två koncilierna att endast fokusera på tankar och strider kring den helige Anden.

1.6 Material

Mina primärkällor är

N och NC (grekisk text hämtad ur *Early christian creeds* av J.N.D Kelly)

Mina sekundärkällor

Early christian creeds av J.N.D Kelly,

I denna bok beskrivs processen under vilken ett antal trosbekännelser blev formulerade. Kellys fokus i sin historiebeteckning ligger på trosbekännelser och deras framtagning. Han diskuterar moderna forskares teorier kring dessa trosbekännelsers uppkomst och väger dem emot varandra. I diskussionen kring NCs ursprung menar han att NC är byggd på en lokal dopbekännelse från Konstantinopel som sedan har modifierats i någon utsträckning för att medla mellan Macedonerna och de övriga biskoparna som deltog vid konciliet i Konstantinopel år 381. I sin beskrivning av perioden mellan konciliet i Nicaea år 325 och konciliet i Konstantinopel år 381 fortsätter Kelly att bygga sin skildring utifrån de trosbekännelser som formulerades under denna period men han ger även övergripande skildring av de viktigaste händelserna under denna period.

The search for the christian doctrine of god av R.P.C Hanson

Hanson ger i sin bok en grundlig genomgång av de många grupperingar, individer, koncilier, läror och trosbekännelser som var delaktiga under utformandet av treenighetsläran. Angående NCs ursprung driver Hanson samma tes som J.N.D Kelly. Hansons noggrannhet med att koppla samman grupperingar/individer samt dessas uttalanden/läror med årtal har varit ovärderligt under skrivprocessen.

The trinitarian controversy av William G Rush

Förutom en kort introduktion, där Rush i stora drag presenterar ett antal viktiga personer och händelser som är knutna till utvecklingen av läran om treenigheten, är denna bok en samling av texter skrivna av viktiga aktörer (bland annat Athanasius, Arius, Eusebius av Caesarea, Gregory av Nazianzus och Gregory av Nyssa) översatta till engelska av Rush.

Eusebius of Caesarea redaktörer Aaron Johnson och Jeremy Schott

Denna bok som är skriven av ett antal forskare, varje kapitel är en fristående text som anknyter till Eusebius av Caesarea. Jag har använt mig utav två kapitel: *Eusebius of Caesarea on Asterius of Cappadocia in the Anti-Marcellan Writings: A Case Study of Mutual Defense* skrivet av Mark DelCogliano och *How Binitarian/Trinitarian was Eusebius?* av Volker Henning Drecoll.

Delcogliano beskriver Eusebierna i sin text och det sätt på vilket de olika medlemmarna inom denna gruppering försvarade varandra från angrepp från utomstående även om de inte nödvändigtvis delade varandras lära. Drecoll argumenterar i sin text för att Eusebius teologi kring Anden utvecklades i mötet med Marcellus av Ancyras lära.

Teologins historia - Bengt Hägglund

Denna bok är en översiktlig beskrivning av kyrkans historia. Angående ämnet så har denna bok varit användbar främst angående Athanasius och de kapadokiska teologerna.

Den ortodoxa kyrkan - Ware, Kallistos,

Översiktlig kyrkohistoria inriktad mot den ortodoxa kyrkan. Jag har endast använt denna bok som källa angående Arius lära.

2.1 Två centrala termer

För att kunna närma sig en förståelse av vad de diskussioner som fördes tiden mellan konciliet i Nicaea år 325 och konciliet i Konstantinopel år 381 krävs en förståelse av användningen av två ord. Dessa ord påverkar även förståelsen av N och NC. Dessa ord är: Hypostas och Ousia. Av denna anledning kommer redan nu, först av allt i detta arbete, göra en utläggning angående dessa termer.

ὑπόστασις betyder, enligt ordboken *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, "the essential or basic structure/nature of an entity, *substantial nature, essence, actual being, reality*."¹ οὐσία översätts, enligt samma ordbok, med 'to exist' That which exists and therefore has a substance² Dessa översättningar är, enligt mig, mångtydiga och öppna för tolkning. Det rådde under den tidsperiod som denna uppsats berör en begreppsförvirring kring vad dessa termer betydde. Det är problematiskt att tala om en enda betydelse av dessa termer då de har tolkats samt använts på ett flertal sätt. Därför kommer jag att redovisa ett antal tolkningar av begreppen från tidsperioden som denna uppsats berör, år 325 till 381.

De två termerna användes länge synonymt med varandra och utan problem kunde den ena utbytas med den andra. Det fanns ett faktum som fick vissa teologer, bland annat Alexander av Alexandria, att undvika ousia i fördel för hypostasis i beskrivningen av Gud under tidsperioden då dessa termer var synonyma med varandra; Hypostasis var en term som återfanns i de bibliska texterna medan ousia inte fanns i bibeln.³

När det i N stod om Sonen att denne var *av Faderns väsen* (ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς) är det en markering mot den arianska läran att Sonen är skapad av Fadern ur ingenting. Ns författare ville genom att använda ousia utesluta möjligheten att tolka läran om att Sonen är *född av Fadern* som en möjlighet att kunna fortsätta lära att Sonen är skapad av Fadern. Ousia syftar här på Guds innersta väsen.⁴

Vid konciliet i Alexandria år 362 fastställdes en enhetlig distinktion mellan hypostas och ousia angående treenigheten där hypostas syftade på en av de självständiga personerna inom gudomen medan ousia i sin tur syftade på gudomens väsen, essensen av Gud. Detta förtydligande hindrade

¹ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. ὑπόστασις.

² Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. οὐσία.

³ Hanson R.P.C., *The search of the christian doctrine of God*, s. 183

⁴ Kelly J.N.D., *Early christian creeds*, s. 235.

dock inte att den gamla tolkningen, där de två begreppen var synonyma, levde kvar bland framstående biskopar en tid efter konciliet i Alexandria. Athanasius av Alexandria skriver i ett brev år 369 att de två begreppen hade samma betydelse.⁵ Ett annat exempel på hur användningen av begreppen varierade återfinns hos Basil av Caesarea. Hypostas användes av honom på ett antal olika sätt. För det första kunde det användas synonymt med ousia som substans. För det andra kunde det vara det som presenterade det som inte gick att förklara och inte gick att beskriva (hos Gud). För det tredje använder han det som en beteckning som agerade omskrivning för *person inom treenigheten* skild från gudomens substans.⁶ När deltagarna i konciliet i Nicaea år 325 i N fördömde dem som påstod att Sonen är *från en annan hypostas eller ousia* (ἐξ ἑτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας) bör hypostas och ousias förstås som synonyma och hela utsagan som en markering mot dem som menade att Sonen inte var av Faderns väsen och inte som ett proklamerande av att Fadern och Sonen är en hypostas, enligt den nyare tolkningen av hypostas.⁷

2.2 N och NC

2.2.1 Den nicenska trosbekännelsen (N)

πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα, παντοκράτορα,
πάντων ὁρατῶν τε καὶ ἀοράτων ποιητήν.
Καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν,
τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ,
γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ,
τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς,
θεὸν ἐκ θεοῦ, φῶς ἐκ φωτός,
θεὸν ἀληθινὸν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ,
γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα,
ὁμοούσιον τῷ πατρί,
δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο,
τά τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ,
τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους
καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα καὶ σαρκωθέντά,
ἐνανθρωπήσαντα,

Vi tror på en enda Gud, Fader, allsmäktig,
skapare av allting som är synligt och osynligt.
Och på en enda herre, Jesus Kristus,
Guds son,
född av Fadern, enfödd,
av Faders väsen.
Gud av Gud, ljus av ljus,
sann Gud av sann Gud,
född, inte skapad,
av samma väsen som Fadern,
genom vilken allt orsakades,
det i himmelen och på jorden.
Som för oss människor
och för vår räddning
kommit ner och blivit kött
och blivit människa,

⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 241.

⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 690-691.

⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 189.

παθόντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ,
ἀνελθόντα εἰς οὐρανοὺς ἐρχόμενον,
κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς.
Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα.
Τοὺς δὲ λέγοντας ὅτι
ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν,
καὶ πρὶν γεννηθῆναι οὐκ ἦν,
καὶ ὅτι ἐξ οὐκ ὄντων ἐγένετο,
ἢ ἐξ ἐτέρας ὑποστάσεως ἢ οὐσίας φάσκοντας εἶναι,
ἢ τρεπτὸν ἢ ἀλλοιωτὸν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ,
ἀναθεματίζει ἡ καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ
ἐκκλησία

översättningskommentarer:

γεννηθέντα- ordet har tre betydelser 1. att bli förälder av 2. att föda 3. att orsaka att något händer⁸
τρεπτὸν-att orsaka, att svänga.⁹ kan även betyda i process att svänga, förändring¹⁰
ἀλλοιωτὸν- att göra något annorlunda, förändra¹¹

2.2.2 Den niceno-konstantinopolitanska trosbekännelsen (NC)

Πιστεύομεν εἰς ἕνα θεόν, πατέρα, παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὄρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτῶν. Καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, θεὸν ἀληθινὸν ἐκ τῶν θεῶν ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί,	Vi tror på en enda Gud, Fader, allsmäktig, himmelens och jordens skapare, allt som är synligt och det som är osynligt. Och på en enda herre, Jesus Kristus Guds son, den enfödde, som är född av Fadern före all tid. Ljus av ljus, sann Gud av sann Gud. Född, inte skapad, av samma som Fadern.
--	---

⁸ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. γενεσις.

⁹ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. τρέπω.

¹⁰ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. τροπή.

¹¹ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. ἀλλάσσω.

δι' οὐ τὰ πάντα ἐγένετο,
τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους
καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν
κατελθόντα ἐκ τῶν οὐράνων καὶ σαρκωθέντα
ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου
καὶ ἐνανθρωπήσαντα,
σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου,
καὶ παθόντα καὶ ταφέντα,
καὶ ἀνελθόντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς,
καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανοὺς,
καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς,
καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης
κρῖναι ζωντας καὶ νεκροὺς ἵ
οὐ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος.

Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν
τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν,
τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον,
τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ
συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον,
τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν ἵ
εἰς μίνα ἁγίαν καθολικὴν
καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν.

ὁμολογοῦμεν ἕν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν ἵ
προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν
καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν

Översättningskommentarer

(ἄφεσιν ἁμαρτιῶν) översätter jag med *syndernas befrielse*, på grund av att ἄφεσις betyder lössläppande eller befrielse men uttrycket ἄφεσιν ἁμαρτιῶν kan likafullt översättas med syndernas förlåtelse.¹²

μέλλοντος har att göra med en framtida tidpunkt som kommer ske, *be about to*¹³

Genom vilken allt har orsakats.
Han som för oss människor
och för vår räddning
som kom ner från himmelen och blev kött
av den helige Anden och jungfrun Maria
och blev människa,
som för oss korsfästes under Pontius Pilatus
och led och begravdes,
och återkom på den tredje dagen efter skrifterna,
och uppsteg till himmelen
och är sittande på faderns högra sida,
och som ska återkomma med makt
för att döma levande och döda.
På vilkens kungariket det inte ska finnas något slut.

och på den heliga Anden,
herren och den som ger liv,
han som utgår från Fadern,
han som samman med Fadern och med Sonen
tillbes och äras.
som har talat genom profeterna.
På en enda helig, allmän och
och apostolisk kyrka.

Vi bekänner ett enda dop till syndernas befrielse.

Vi ser fram emot de dödas uppståndelse
och ett liv i den kommande evigheten. Amen

(min översättning)

¹² Heikel Ivar och Fridrichsen Anton, *Grekisk-svensk ordbok*, s.v ἄφεσις

¹³ Bauer, Walter, *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*, s.v. μέλλω

αἰῶνος *evighet, alltid*,¹⁴

2.2.3 Skillnader mellan N och NC

Innehållsmässigt finns det ett antal skillnader mellan N och NC. Det handlar om fraser som är borttagna i NC, en rad formuleringar och ord (som i stor utsträckning inte tycks ha någon speciell teologisk tyngd), samt ett antal tillägg.

När det kommer till det från N som inte återfinns i NC är förutom Ns avslutande fördömanden som är helt borttagna de andra utlämnandena kopplade till den andra trosartikeln, den del av N som berör Sonen. Två fraser som beskriver Sonen ἐκ τῆς οὐσίας τοῦ πατρὸς *av Faderns väsen* samt θεὸν ἐκ θεοῦ *Gud av Gud* är borttagna i NC. Även en fras som beskriver Sonens skaparverk (τὰ τε ἐν τῷ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐν τῇ γῆ *det i himmelen och på jorden*) är utesluten ur NC.¹⁵

Det finns ett flertal tillägg i NC som inte finns med i N. I den första trosartikeln är endast ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς *himmelens och jordens skapare* tillagt i NC medan i den andra trosartikeln finns betydligt fler tillägg. Angående omständigheterna kring Sonens människoblivande (ἐκ πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου *från den Helige Ande och jungfrun Maria*), död (σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου, καὶ *som för oss korsfästes under Pontius Pilatus, och*, ταφέντα *begravdes* samt κατὰ τὰς γραφάς *efter skrifterna*) och nuvarande tillvaro (καὶ καθεζόμενον ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς *och är sittande på Faderns högra sida*). Även Ns utsaga om Jesu återkomst (ἐρχόμενον *kommande*) har utökats i NC (καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης *och som ska återkomma med makt*). Den tredje trosartikeln är i N Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα *Och på den helige Anden* men NC har utökat den markant. Där det inte finns någon närmare beskrivning av den helige Anden i N ger NC honom titlar, (τὸ κύριον καὶ ζωοποιόν *Herren och den som ger liv*) bakgrund (τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον *han som utgår från Fadern* samt τὸ λαλήσαν διὰ τῶν προφητῶν *som har talat genom profeterna*) samt en definierad ställning i relation till Fadern och Sonen (τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον καὶ συνδοξαζόμενον *han som samman med Fadern och med Sonen tillbedes och samäras*).

Utöver utbyggnaden av beskrivningen av den helige Anden har NC en annan ordföljd än N i den del av den tredje trosartikeln som återfinns i båda bekännelserna. I N står det Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα

¹⁴ Heikel Ivar och Fridrichsen Anton, *Grekisk-svensk ordbok*, s.v αἰών

¹⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 302.

Och på den helige Anden medan det i NC står Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιόν *Och på den heliga anden* (skillnaden syns inte i den svenska översättningen).¹⁶

(εἰς μίαν ἁγίαν καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. ἀμήν) *På en enda helig allmän och apostolisk kyrka. Vi bekänner ett dop till syndernas befrielse. vi ser fram emot de dödas uppståndelse och ett liv i den kommande evigheten. Amen*

Då endast mellan 33 och 50 ord och uttryck av NCs 170 ord direkt kan härledas tillbaka till N väcks frågan om NC bygger på N över huvudtaget.¹⁷ (se vidare 2.5.1)

2.3 En kort bakgrund till Nicaea år 325

Före Nicaea användes trosbekännelser i huvudsak i samband med dop eller katekumenat som förberedelser inför kommande dop. Dessa trosbekännelser växte fram ur liturgi i lokala kyrkor och hade auktoritet i det sammanhang de härstammar från. Dessa trosbekännelser gjorde naturligtvis anspråk på att förmedla en allmän kristen tro. Den nya typen av trosbekännelser kom att försöka göra ett vidare anspråk på större auktoritet än en lokal kontext. Utöver dessa auktoritetsanspråk är det värt att notera att denna nya typ av trosbekännelser inte hade samma koppling till dopet utan användes som redskap till att bedöma olika förkunnelser i förhållande till ortodox kristen tro.¹⁸

I början av år 325, samma år som konciliet i Nicaea, hölls ett koncilium i Antiokia under överseende av kejsar Konstantins teologiska rådgivare Hosius. En vädjan från Konstantin hade före konciliet riktats mot Arius och Alexander av Alexandria med budskapet att de båda skulle avsluta deras teologiska debatt för att inte kyrkan skulle splittras. Denna vädjan fick inte gehör och därav sammankallades det nämnda konciliet. I stort kan noteras att konciliet i Antiokia var fientligt inställt till Arius läror och tog ställning i fördel för Alexanders lära om Guds två hypostaser, dock med en och samma natur. Eusebius av Caesarea utpekades som arian och fördömdes under detta koncilium.¹⁹ Eusebius var förutom biskop en betydande historiker. Han kom att delta i det kommande konciliet i Nicaea, där han blev bedömd som ortodox i sin tro. Med detta beslut upphävdes anklagelsen mot Eusebius men relationen mellan honom och Alexander av Alexandria (och dennes efterträdare Athanasius) kom att bli kylig på grund av konciliet i Antiokia.²⁰

¹⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 304.

¹⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 304.

¹⁸ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 205.

¹⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 18-19.

²⁰ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 20-21.

2.4 Konciliet i Nicaea

Konciliet som ägde rum i Nicaea år 325 var det första tillfället då ett ekumeniskt samlat möte formulerade en gemensam bekännelse, vilken därmed hade auktoritet som sträckte sig utöver lokal nivå; en auktoritet som kunde verka normerande för den kristna läran i hela kyrkan.²¹ Vid detta möte var många biskopar närvarande, men det exakta antalet är oklart. Enligt Eustathius, som anses vara den tidigaste källan, ska det ha varit omkring 270 biskopar även om det enligt honom var svårt att uppskatta exakt hur många som närvarade. Andra källor varierar från mer än 250 biskopar (Eusebius av Caesarea *Vita Constantini*) till 318 biskopar (Athanatius i sitt brev till Afrikas biskopar). 318 biskopar var år 370 allmänt antaget som rätt antal.²² Då konciliet genomfördes samlades biskopar från i stort sett alla delar av det romerska riket²³ även om det närvarade få representanter från det västromerska riket. Enligt R.P.C Hanson kan detta bero på att den teologiska strid som föranlett konciliet, den arianska striden, inte var särskilt känd i väst och därför inte tycktes motivera den långa resan till Nicaea.²⁴

Det finns inga protokoll till hands för hela konciliet, vilket kan bero på att man inte förde något protokoll, alternativt att dessa texter av någon anledning inte bevarats. Dock har vi tre källor som ger olika inblickar i hur det gick till.²⁵ Dessa källor är Eustathius av Antiokia, Athanasius och Eusebius av Caesarea. Alla dessa tre källor bör användas med försiktighet då de är tydligt tendentiösa.²⁶

Som tidigare nämnts finns det några få inblickar i konciliets skeenden, men det är omöjligt att utifrån dessa skildringar rekonstruera en kronologi över hur konciliet fördes.²⁷ De som deltog i konciliet kan kategoriseras i tre övergripande grupperingar: 1. Arius och den skara av biskopar som starkt sympatiserade med honom (en av dessa var Eusebius av Nicomedia). 2. Biskopar som var starka motståndare till Arius (bland annat diakonen Athanasius som senare kom att bli biskop i Alexandria). 3. Biskopar med en medlande inriktning²⁸ från den östra delen av kyrkan, vilka värnade om den klassiska Logos teologin, de tog dock inte tydlig ställning mot Arius.²⁹

²¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 207.

²² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 155-156.

²³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 152.

²⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 156.

²⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 212.

²⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 212.

²⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 158.

²⁸ Hägglund Bengt, *Teologins Historia*, s. 57.

²⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 19.

2.4.1 Arius

Innan jag ger en närmare redogörelse av de tre källornas olika skildringar av vad som ägde rum under detta koncilium bör Arius teologi lyftas fram.

Arius var präst i Alexandria³⁰ och hade under en tid studerat under Lucian av Antiokia i Nicomedia, vilket han nämner i sitt tidigaste brev till Eusebius av Nicomedia. Arius identifierar Eusebius som en elev under samma läromästare³¹ (Arius går så långt att han kopplar samman sitt eget resonemang med budskap som Eusebius själv enligt Arius hade predikat).³² I sitt brev till Eusebius av Nicomedia (troligtvis skrivet år 319³³) berättar Arius att han hade blivit förföljd av Alexander av Alexandria för att ha hävdat att Sonen, tillskillnad från Gud, har en början. Detta, hävdar han i samma brev, är en trossats som delades av samtliga biskopar i den östra delen av kyrkan. Arius radar i brevet upp specifika biskopar, vilka han hävdar stöder sitt påstående om Sonen och Gud, varav en är Eusebius av Caesarea.³⁴ Arius påstående om att Sonen hade en början medan Gud inte hade det belyste ett centralt tema inom hans teologi: Gud har funnits före Sonen och det har därav funnits en period då Gud inte hade varit Fader (innan han skapade Sonen).³⁵

För Arius är Jesus inte helt och fullt Gud, men inte heller helt och fullt människa.³⁶ Genom att Gud har skapat Sonen före all tid men underställt honom sin egen vilja har Sonen blivit en oföränderlig och perfekt skapelse.³⁷ Även om Sonen beskrivs som en perfekt skapelse är han ändå bara en skapelse och därmed också underlägsen Fadern.³⁸ ”.../he was created by the will of God before times and ages, and he received life, being and glories from the Father as the Father has shared them with him.”³⁹ Eftersom Sonen var skapad var hans kunskap om sin skapare begränsad. Han kände inte Fadern helt och fullt då denne var osynlig för honom. Sin egen ousias hade Sonen begränsad kännedom kring. Han var skapad av Fadern som ett instrument genom vilket han skapade oss människor.⁴⁰ ”God being the cause of all is without beginning, most alone; but the Son, begotten by the Father, created and founded before the ages, was not before he was begotten.”⁴¹

³⁰ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 17.

³¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 5.

³² Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 32.

³³ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 17.

³⁴ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 29-30.

³⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 16.

³⁶ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s 17.

³⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 31.

³⁸ Ware Kallistos, *Den ortodoxa kyrkan*, s. 27.

³⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s.31-32.

⁴⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 16.

⁴¹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s.32.

I sin beskrivning av Gud använde sig Arius av titlar som betonade Guds särställning gentemot allt annat i skapelsen. Gud var ensam med att vara utan början och den enda som var sann samt allas domare.⁴² Det är tydligt att Arius ansåg sig försvara Guds enhet och transcendens med sin lära.⁴³

2.4.2 Eusebius av Caesarea

Eusebius av Caesarea var den under konciliet i Nicaea närvarande biskop som hade producerat mest textmaterial. Han var en högt ansedd teolog och historiker. Eusebius egen skildring av händelseförloppet under konciliet i Nicaea återfinns i ett brev som han skickade till sin församling i Caesarea. Syftet med brevet var att redogöra för hans eget uppförande under konciliet⁴⁴ och att ge en, enligt honom själv, rätt beskrivning av hur kyrkans tro arbetades fram i syfte att undvika ryktesspridning,⁴⁵ eller som Eusebius uttryckte det: ”rumor is accustomed to outrun the accurate report of what thing were done”.⁴⁶

Eusebius inledde sitt brev, efter en kort syftesförklaring angående varför han skrev sitt brev, med att redogöra för hans försvar mot anklagelserna att vara kättare. Detta gjorde han genom att inför alla församlade läsa upp en trosbekännelse som han själv hade formulerat.⁴⁷ Det är tydligt att Eusebius utformade sin trosbekännelse för att han med säkerhet skulle kunna avsägas anklagelserna om kätteri som hade riktats mot honom i samband med konciliet i Antiokia. Trosbekännelsen innehöll inga formuleringar eller teman som direkt anknöt till de kontroversiella frågor som väcktes av den arianska striden.⁴⁸ Kejsar Konstantin och de andra närvarande bedömde att Eusebius trosbekännelse var i linje med ortodox kristen tro,⁴⁹ dogmatiskt kom Eusebius trosbekännelse även att vara lik N.⁵⁰

Vissa kyrkohistoriker (bland dessa Häggglund) har antagit att N byggdes utifrån den trosbekännelse som Eusebius presenterade under konciliet. Enligt det nämnda antagandet konstruerades N genom att flertalet fraser av anti-ariansk karaktär och de fördömanden som avslutar N tillfogats in i den trosbekännelse som Eusebius presenterade under konciliet.⁵¹ Kelly vänder sig starkt emot tanken att

⁴² Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 31.

⁴³ Ware Kallistos, *Den ortodoxa kyrkan*, s. 27.

⁴⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 212.

⁴⁵ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 57.

⁴⁶ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 57.

⁴⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 57.

⁴⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 159-160.

⁴⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 58.

⁵⁰ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 222.

⁵¹ Häggglund Bengt, *Teologins Historia*, s. 57.

N skulle vara byggd på Eusebius trosbekännelse. Om Ns grund var Eusebius trosbekännelse skulle det vara enkelt att ta bort de ord och fraser i N som avviker från Eusebius trosbekännelse och man får kvar en text som är identisk med Eusebius text. Många av Ns formuleringar, utöver de som på grund av sin anti-arianska karaktär kan hävdas ha förts in i Eusebius trosbekännelse, skiljer sig ifrån Eusebius trosbekännelse. Ett tydligt tecken på detta är den tredje trosartikeln: N har *Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα* och på den Helige Anden medan Eusebius trosbekännelse har *πιστεύομεν καὶ ἐν πνεύμα ἁγίον* och vi tror på en helig Ande. Kelly menar att skillnaderna i den tredje trosartikeln är ett tungt argument för att N inte är byggd på Eusebius trosbekännelse, då det är svårt att motivera varför konciliets biskopar väljer att formulera om den tredje trosartikeln i den trosbekännelse som de beslutat att utgå från när frågan om den Helige Ande inte var en stridsfråga under konciliet.⁵² Ännu ett argument för att N inte är grundad på Eusebius trosbekännelse är att det inte i Eusebius brev till församlingen i Caesarea påstås att det är denna trosbekännelse som ligger till grund för den trosbekännelse som de andra biskoparna producerar.⁵³ ”But they, with the pretense of the addition of *homoousios*, produced this dokument”.⁵⁴ Som tidigare påpekats var huvudsyftet för Eusebius med att lägga fram sin bekännelse att rentvå sitt eget rykte från misstankar om att vara kättare, något som kronologiskt bör ha ägt rum tidigt medan formuleringen av N sannolikt ägde rum i slutet av konciliet.⁵⁵

Eusebius tycks ha varit bekymrad över N när denna trosbekännelse lades fram, då det i N, ur hans eget perspektiv, hade införts en ny teologi som han först tvingades att undersöka innan han gav den sitt godkännande. Han är noga med att förklara de teologiska betydelseerna av olika formuleringar.⁵⁶ Ett exempel på hans vilja att förklara oklarheter i begrepps användningen i N finner vi då Eusebius i sitt brev till församlingen i Caesarea förklarade att när det påstods att Sonen var född av Fadern var detta en benämning som underströk Sonens skillnad från allt annat (som var skapat genom Sonen) och att Sonens tillkommelse var utanför mänsklig fattningsförmåga (uttryckt i född av fadern).⁵⁷

2.4.3 Eustathius av Antiokia

Källan som beskriver Nicaea ur Eustathius av Antiokias perspektiv hämtas ur Theodoret's kyrkohistoria, vilken skrevs under perioden mellan år 325 och 330, alltså väldigt nära händelserna i

⁵² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 218-219.

⁵³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 220-221.

⁵⁴ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 58.

⁵⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 226.

⁵⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 226.

⁵⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 59.

tid. Det som beskrevs var ett dramatiskt händelseförlopp där Eusebius presenterade ett dokument som redogjorde för hans tro. Dokumentets innehåll som lästes upp inför de församlade upprörde majoriteten av deltagarna djupt. Efter detta revs dokumentet sönder och det eusebiuseiska partiet blev, som Eustathius uttrycker det, öppet avslöjade. En grupp som Eustathius menade konspirerade för att tysta de deltagande biskopar med ortodoxt kristna åsikter lyckades därefter att återföra ett lugn till konciliet med försoning som ett svepskäl. De som tillhörde det arianska partiet valde i detta skede att fördöma läroarna som uttrycktes i Eusebius dokument, enligt Eustathius, för att de var rädda för att själva bli exkommunicerade och de valde även att skriva under det överenskomna dokumentet.⁵⁸

Vem var denne Eusebius i Eustathius skildring? Om det röde sig om Eusebius av Caesarea var dennes egen beskrivning av händelseförloppet i påfallande dissonans med Eustathius beskrivning. Eusebius av Caesarea skrev ”When we presented this faith, there was no opportunity for resistance by anyone. But our emperor, most beloved of God, himself first of all witnessed that this was most orthodox”⁵⁹ medan Eustathius vittnar om att ”It was read in the presence of everybody and immediately produced among its audience a restless sensation of shock/.../and earned indelible shame for its author.”⁶⁰ R.P.C Hanson menar att den Eusebius som Eustathius syftar på är Eusebius av Nicomedia,⁶¹ J.N.D Kelly drar samma slutsats som Hanson angående vilken Eusebius Eustathius beskrev.⁶²

2.4.4 Athanasius

I skildringen utifrån Athanasius perspektiv pågick en debatt mellan det arianska partiet och en grupp av biskopar, som han själv ansåg var ortodoxa. De, enligt Athanasius, ortodoxa biskoparna lade fram förslag på formuleringar som proklamerade att Sonen var, i allting, exakt som Fadern samt att Sonen var lik Fadern. Dessa formuleringar accepterades av det arianska partiet då de inte med nödvändighet tvingade dem att ändra deras synsätt på Sonen och dennes koppling till Fadern. Sonen kunde fortfarande hävdas vara en skapad varelse eftersom de presenterade formuleringarna användes i bibeln för att beskriva andra, skapade, ting än Gud. Alla de bibliska termer som man försökte använda visade sig obrukbara då arianerna förvrängde deras betydelser till att stödja deras

⁵⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 160.

⁵⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 58.

⁶⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 160.

⁶¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 161.

⁶² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 213.

egen lära.⁶³ För att bemöta arianernas förvanskning av varje begrepp som presenterades av de övriga biskoparna tvingades deltagarna i konciliet att välja en term som inte fanns i bibeln, men som entydigt och specifikt uttryckte den tro de själva stod för.⁶⁴ Vid detta skede fastslogs användningen av termen *ὁμοούσιον*⁶⁵ med vilken de hävdade att Sonen var *från samma väsen* och även *av samma väsen* som Fadern.⁶⁶

Ur denna beskrivning av konciliet kan två aspekter av dess förhandlingar fastslås. För det första beskrev Athanasius situation där det parti som på ett tydligt sätt var fientligt inställda till Arius lära hade ett tydligt övertag i förhandlingarna. För det andra blir det tydligt att Ns formuleringar formades av en, under konciliet, pågående diskussion där uttryck och ord vägdes emot olika läror.⁶⁷

2.4.5 Konstantin

Konstantin såg en enad kyrka som positivt för sitt rike och hade därför intresse av att mötet i Nicaea, som han själv hade kallat samman, skulle komma fram till en gemensam trosbekännelse.⁶⁸ Under mötet var Konstantin, som själv finansierade konciliet, närvarande som observatör. Han var inte döpt och inte heller på väg mot ett dop i katekumenatet men han tilläts att vara närvarande. Troligt är att hans närvaro inte kunde hindras av de andra deltagarna oavsett om de ville det eller inte.⁶⁹

Från början sammankallade Konstantin konciliet i Ancyra, men av oklara anledningar flyttades det till Nicaea. En förklaring till detta är att tidigare sammandrabbningar mellan de olika sidorna i den arianska striden, t.ex. konciliet i Antiokia, där den framstående teologen Eusebius av Caesarea exkommunicerats, fått Konstantin att se vikten av att själv närvara vid konciliet för att se över processen. På så sätt skulle vidare splittring inom kyrkan förhindras och ett helande av den rådande schismen inledas. I den syriska versionen av brevet Konstantin skickade ut för att sammankalla konciliet gavs ett praktiskt skäl till att platsen för konciliet hade flyttats. Nicaea var mer lättillgängligt att färdas till för de italienska biskoparna.⁷⁰

⁶³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 253.

⁶⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 213.

⁶⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 162.

⁶⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 213.

⁶⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 162.

⁶⁸ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 211.

⁶⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 157.

⁷⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 152-153.

Enligt Eusebius av Caesareas skildring hade Konstantin en aktiv roll under konciliet. Han lyfte fram termen *ὁμοούσιον* och förde ett teologiskt resonemang om varför detta var en fördelaktig benämning på Sonens väsens förhållande till Fadern. Konstantin ska enligt denna skildring uttolkat *ὁμοούσιον* på ett sätt som satte upp gränser för hur det kunde tillämpas. Att Sonen är *ὁμοούσιον* med Fadern innebar inte att det skedde någon uppdelning av Fadern, inte heller att det kunde talas om *ὁμοούσιον* i kroppsliga termer då det rörde sig om en enhet på ett utsägligt och gudomligt sätt.⁷¹ ”And our emperor, most wise and pious, thought philosophically in this manner.”⁷² Det bör dock återigen poängteras att Eusebius av Caesareas skildring var starkt tendentiös och bör användas med försiktighet. J.N.D. Kelly presenterar en bild av Konstantins intressen i N som är i kontrast mot Eusebius bild av en teologiskt engagerad kjejsare. Enligt Kelly var inte Konstantin särdeles intresserad av hur den nicenska trosbekännelsen på rätt sätt skulle uttydas. Trosbekännelsens funktion var enkel, att vara ett dokument som den splittrade kyrkan kunde enas kring, men det lämnades utrymme för de olika biskoparna att göra sin egen tolkning av detta dokument.⁷³

2.4.6 Andra beslut under konciliet i Nicaea

Under Konciliet i Nicaea berördes ett antal andra frågor förutom de som jag här redogjort för, vilka i sig inte hade direkta kopplingar till N (bland annat berörs ordningsfrågor om diakoners ställning gentemot präster och biskopar⁷⁴). Beslutet angående hantering av exkommunicering visade dock hur deltagarna, i teorin, menade hur en uteslutning skulle genomföras. När en biskop uteslöt en person, oavsett om det var en lekman eller en person inom prästerskapet, skulle inte en annan biskop från en annan provins återuppta den uteslutna individen. Det fastställdes dock att det fanns möjlighet för den uteslutne individen att få sin exkommunicering prövad av en synod av biskopar från samma kyrkoprovins så att ingen skulle bli utesluten på felaktiga grunder så som rivalitet med biskopen.⁷⁵

Konciliet avslutas med att alla uppmanas att skriva under den nu formulerade trosbekännelsen. Konsekvensen för att inte lämna en underskrift var exil, vilket Arius, Secundus av Ptolemais samt Theonas av Marmarica valde. Resterande av de närvarande biskoparna valde att skriva under även om Eusebius av Nicomedia och Theognis av Nicaea i efterhand påstått att den version av

⁷¹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 58.

⁷² Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 58.

⁷³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 261-262.

⁷⁴ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 55.

⁷⁵ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 52.

trosbekännelsen som de skrivit under hade formuleringen *av liknande natur* (ὁμοιούσιος) i stället för *av samma natur* (ὁμοούσιος). Detta påstående har låg trovärdighet.⁷⁶

2.5 Konciliet i Konstantinopel

2.5.1 NC Koppling till konciliet

En viktig fråga att undersöka innan en beskrivning av konciliet i Konstantinopel år 381 ges är huruvida NC har en naturlig koppling till detta koncilium. Enligt en tradition som kan härledas tillbaka till konciliet i Kalcedon år 451 kopplades NC tydligt ihop med konciliet i Konstantinopel år 381, då 150 biskopar samlades. NCs koppling till detta koncilium är dock omtvistat bland forskare.⁷⁷ Som tidigare nämnts är språkbruket i NC till stor del annorlunda mot formuleringarna i N (se 2.2.3). Tilläggen i NC som inte har någon teologisk tyngd, vilka jag redogjort för tidigare, är ett starkt argument för att NC inte är byggd på N. Det var tillexempel inte en stridsfråga huruvida Gud skapat himmel och jord, men detta skulle ändå de 180 biskoparna ha infört som formulering på N om NC byggdes på N.⁷⁸ Som jag tidigare redogjort finns det även en omformulering i den tredje trosartikeln (N: Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα NC: Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον) som på samma sätt skulle vara en svårmotiverad ändring i N.⁷⁹ I NC innehåller den tredje trosartikeln bekännelse om kyrkan, dopet samt uppståndelsen, vilket även pekar på att NC med största säkerhet är byggd på en annan trosbekännelse och inte på N.⁸⁰ Det välformulerade språket som återfinns i NC är, enligt JND Kelly, ett argument för att NC har formulerats i en liturgisk kontext snarare än att ha blivit formulerad i samband med ett koncilium.⁸¹

Olika förslag på vilken trosbekännelse som NC är byggd på har presenterats. Ett av dessa förslag är att NC är konstruerad utifrån den trosbekännelse som återfinns i Cyril av Jerusalem text *Kateketiska Föredrag*, vilken benämns som den gamla trosbekännelsen från Jerusalem (J). Enligt detta förslagets förespråkare utgör J grunden för NC, dock har tillägg i linje med Ns bekännelse redigerats in i texten. Förslaget stöds, enligt dem, av att texten i NCs två första trosartiklar, efter borttagandet av de nyckelfraser som identifierats som nicenska, är identisk med J. Den tredje artikelns innehåll kan återfinnas i trosbekännelser som är kopplade till området kring Jerusalem.⁸²

⁷⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 216.

⁷⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 305.

⁷⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s 817.

⁷⁹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 304.

⁸⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s 817.

⁸¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 325.

⁸² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 311.

Denna teori faller dock på flera punkter. För det första är inte alls den första eller den andra trosartikeln identisk med J efter att de niceanska uttrycken borttagits. För det andra är J en konstruktion utifrån *Kateketiska Föredrag* av Cyril och det råder osäkerhet kring den del av texten som rör den kristologiska delen av J.⁸³ För det tredje måste J på något sätt ha koppling till konciliet år 381 för att sammankopplingen mellan konciliet och NC skulle ha accepterats av deltagarna i konciliet i Kalcedon år 451. Ett försök till ett svar på den sistnämnda kritiken är att NC presenterats på konciliet år 381 för att understryka att Cyrils tro var ortodox kristen. Det finns dock inga bevis som stöder att detta överhuvudtaget ägt rum och det kan tyckas underligt att Cyril skulle känna ett behov av att bevisa sin tro som ortodox vid detta skede då inga anklagelser, under denna period, var riktade mot honom.⁸⁴

En teori kring NCs ursprung är att det är en lokal dopbekännelse som användes i Konstantinopel och som sedan blev förknippad med konciliet, men som inte hade formulerats under det. Denna tradition ska sedan ha förts vidare av kyrkan som okritiskt accepterat förbindelsen mellan NC och konciliet år 381.⁸⁵ Att NC är byggd på en lokal dopbekännelse är en teori som stöds av både Kelly⁸⁶ och Hansson.⁸⁷ För att närma sig frågan hur N kan ha en förbindelse med NC om NC inte är byggd utifrån Ns text utan från en annan trosbekännelse är det en viktig aspekt att de antika kyrkofäderna inte nödvändigtvis var särdeles intresserade av exakta formuleringar utan att trosbekännelsen skulle förmedla budskapet i N. Alltså kunde de hävda att NC var byggd på N utan att NC för den sakens skull var Ns text med tillägg.⁸⁸ En helt annan trosbekännelse som hade samma lära som N kunde få titeln Nicaeas ektheis (det vill säga den auktoritativa formuleringen av Nicaea). Ett exempel som avviker från detta sätt att handskas med trosbekännelser är Cyril som endast citerade N i originalformuleringar, men detta exempel är inte representativt för sin samtid.⁸⁹ Detta sätt att förhålla sig till N och till att påstå sig förmedla den niceanska tron ger en förklaring till varför NC inte omnämns specifikt under en lång tid, då Ns originalversion inte förrän konciliet i Efesos år 431 på allvar började utkristallisera sig från de andra trosbekännelserna i samma anda (även efter detta koncilium fortsatte vissa trosbekännelser att tillskrivas N, dock i mindre utsträckning än tidigare).⁹⁰ När N lästes upp för deltagarna i konciliet i Kalcedon år 451 under den tredje sessionen finns det

⁸³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 314.

⁸⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 314-315.

⁸⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 305.

⁸⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 325.

⁸⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 817.

⁸⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 820.

⁸⁹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 323.

⁹⁰ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 329-330.

tecken på att konciliets deltagare kan ha haft en fri användning av vad Ns tro syftade på. Då N lästes upp ropade alla deltagare ut att de var döpta i denna trosbekännelse, men det finns inga tecken på att N har varit använd i dop i en stor ursträckning och har således knappast varit den trosbekännelse samtliga av konciledeltagarna har döpts i. De trosbekännelser som använts vid deltagarnas eget dop var förmodligen lokala trosbekännelser med inslag av fraser som är karaktäristiska för N. Då de trosbekännelser som de döpts i och N hade samma lära kunde de, utan svårigheter klassificeras som nicenska trots att de defacto inte var N som blivit formulerad av de 318 biskoparna i Nicaea år 325.⁹¹ N var formulerad som ett inlägg i den strid, vilken vid konciliet i Nicaea pågick med arianismen, inte som en allmän dopbekännelse. De gamla dopbekännelserna levde kvar och användes i de lokala kyrkorna. Faktum är att den nicaeanska trosbekännelsen aldrig användes under någon dopceremoni utifrån de källor som finns bevarade i dag.⁹²

Förbindelserna mellan konciliet i Konstantinopel och NC har dock inte bara ifrågasatts på en språklig nivå. Faktumet att det före konciliet i Kalcedon år 451 inte fanns någon tydlig återgivning av NC, 70 år av tystnad, belyst som ett exempel på att NC inte har en koppling med konciliet i Konstantinopel.⁹³ Under synoden i Efesos år 449, bara två år före konciliet i Kalcedon, tycks deltagarna vara medvetna om N, som hade en auktoritativ roll för dem, men samtidigt var de utan vetskap om NC.⁹⁴

Det nämns i brevet till kejsaren Theodosius som sändes ut från deltagarna efter konciliets avslut att det hade formulerats förtydligande definitioner efter att ha betonat Ns betydelse och tillagt ett antal fördömande för att bekämpa irrläror. Det är just de nämnda fördömandena som får många forskare att argumentera för att det inte rör sig om NC, då NC inte innehåller några fördömanden utav andra läror. Att det ska ha funnits fördömanden i den text som producerats under konciliet 381 finns det ytterligare bevis på i brevet som de deltagande biskoparna skickade till biskop Damasus i Rom år 382.⁹⁵

När Gregory av Nazianzus en kort tid efter att ha deltagit i konciliet i Konstantinopel får förfrågan att formulera en definition av tron svarar han på följande sätt: "We for our part have never esteemed and never can esteem, any doctrine preferable to the faith of the holy fathers who assembled at

⁹¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 324.

⁹² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 255-256.

⁹³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 812.

⁹⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 308.

⁹⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 306.

Nicaea to destroy the Arian heresy.”⁹⁶ De som förespråkar hållningen att NC inte är skriven under konciliet 381 argumenterar att Gregory inte hade uttryckt sig på detta sätt om han bara några månader tidigare hade varit med och formulerat en ny trosbekännelse. Gregory, enligt dem som argumenterar på detta sätt, stödde endast en bekräftelse av N och inte en formulering av en ny bekännelse.⁹⁷ Det är dock så att Gregory själv ger ett vittnesbörd om NCs koppling till konciliet i Konstantinopel. I den självbiografiska dikten *De Vita Sua* beskriver Gregory i poetiska termer konciliet i Konstantinopel och att det under detta koncilium tillades en doktrin. Han hävdade att majoriteten av deltagarna under konciliet hade tvivelaktiga motiv till att göra tillägg till N, ett av skälen han anger är att vilja vara *auktoriteten* (med största sannolikhet menar Gregory kejsaren Theodosius) till lags. Den doktrin som hade tillagts menade Gregory visserligen var renlärig men samtidigt inte tillfredsställande⁹⁸ då dess formuleringar var för otydliga (även om det kan hävdas att NCs lära om den heliga Ande är i linje med Gregorys egen teologi kring Anden).⁹⁹ Han uttryckte sig på följande sätt om NC: ”The mediating (ἐν μέσῳ) doctrine was indeed orthodox, but was an offspring quite different from its parents”¹⁰⁰

Ännu ett tecken på att det skett tillägg till N under konciliet i Konstantinopel år 381 återfinns i en macedonsk försvarskrift. ”Macedonian: ‘Have you not added to the creed of Nicaea?’ Orthodox: ‘Yes, but nothing that contradicts it.’ Macedonian: ‘Still, you have added’”¹⁰¹ Anklagelsen som macedonerna försvarade sig mot var att de skulle ha förvanskat N genom att göra tillägg från en annan trosbekännelse. På denna anklagelse svarar de att anklagarna på liknade sätt gjort tillägg till N, vilket erkändes av deras anklagare.¹⁰² När exakt och av vem denna skrift har blivit skriven är oklart och omdebatterat men det står klart att den är skriven före konflikten mellan Nestorius och Kyrillos av Alexandria. Ett flertal moderna forskare har argumenterat för att denna skrift är skriven av Didymus den blinde vilket skulle placera texten innan år 398, mindre än tjugo år efter konciliet i Konstantinopel år 381.¹⁰³ Vi finner hos historikerna Socrates och Sozomenus skriftlig skildringar som är skrivna före år 451, vilka vittnar om att deltagarna under konciliet i Konstantinopel år 381

⁹⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 307.

⁹⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 307.

⁹⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 815.

⁹⁹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 328-329.

¹⁰⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 815.

¹⁰¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 813.

¹⁰² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 771.

¹⁰³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 320-321.

bekräftar N. Hanson menar att dessa historiker med denna bekräftelse av N inräknar formuleringen av NC.¹⁰⁴

Det finns även belägg för att NC har koppling till konciliet i Konstantinopel år 381 från dess antagande och användning under konciliet i Kalcedon år 451. När NC lästes upp för första gången under konciliet möttes den med skepsis och det kan antas att många deltagare önskade få bevis om att denna trosbekännelse hade en koppling till de 150 biskopar som hade mötts under konciliet i Konstantinopel.¹⁰⁵ Denna skepsis till trots tycks kopplingen till staden Konstantinopel tidigt ha varit självklar för mötesdeltagarna, till exempel kallade man fram Konstantinopels ärke diakon Aetius för att recitera NC. Det är under den andra sessionen som NC läses upp för första gången under konciliet¹⁰⁶ och under denna session började vissa av deltagarna argumentera för att formulandet av en ny trosbekännelse skulle vara fördelaktigt. Detta förslag fick avslag med hänvisning till N samt NC. De som lyfte frågan om en formulering av en ny trosbekännelse uppmanades att vara trogna den lära som givits dem genom de 318 (de 318 biskopar som deltagit under konciliet i Nicaea år 325) och de 150 (de 150 biskopar som deltagit under konciliet i Konstantinopel år 381) samt de övriga heliga fäderna.¹⁰⁷ Det bör noteras att majoriteten av mötesdeltagarna under konciliet i Kalcedon var starkt emot formuleringen av nya trosbekännelser,¹⁰⁸ men ändå (som jag nämnt tidigare) accepterar de NC som konciliet i Konstantinopels trosbekännelse. NC får med detta sagt, för mötesdeltagaren i Kalcedon, aldrig samma tyngd som N, men den blir kanoniserad som den trosbekännelse som formulerades av 150 biskopar i Konstantinopel år 381. Utifrån övergången från skepsisen hos mötesdeltagarna gentemot NC i början av konciliet i Kalcedon till NCs kanonisering i slutet av konciliet drar Kelly slutsatsen att det troligtvis har det presenterats övertygande bevis för mötesdeltagarna angående NCs formulering under konciliet i Konstantinopel.¹⁰⁹ "150 holy fathers assembled in the royal city concerning the essence of the Spirit, /.../making distinct by Scriptural testimonies their conception concerning the Holy Spirit against those who were trying to set aside His sovereignty."¹¹⁰ Ett exempel på enheten om NCs ursprung är att både kyrkan och den del som blev den monofysitiska kyrkobilddningen kom att använda NC efter konciliet.¹¹¹

¹⁰⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 820.

¹⁰⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 330.

¹⁰⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 298.

¹⁰⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 316.

¹⁰⁸ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 315.

¹⁰⁹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s 318.

¹¹⁰ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 330.

¹¹¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 321.

NC kan med fördel hävdas vara konciliets i Konstantinopels trosbekännelse trots att den med största sannolikhet inte formulerades i sin helhet av de 150 biskoparna, då den ändå modifierades av dem för att fungera som ett redskap under konciliets förhandlingar.¹¹² NC var redskapet i de diskussioner med Macedonerna som under mötet havererade totalt, vilket resulterade i att den macedonska grupperingen lämnade konciliets trosbekännelse även om den efter macedonernas avfärd förlorat sitt ursprungliga syfte. Dessutom var inte NC formulerad i sin helhet av deltagarna på konciliets utan det var en uppdaterad version av en lokal dopbekännelse som de ansåg vara en bekräftelse på N. Om en ny trosbekännelse hade formulerats i sin helhet av konciliets deltagare hade tystnaden i källorna om den nya trosbekännelsen varit märklig, men eftersom det endast sågs som en bekräftelse av N, vars ursprungliga syfte var inaktuellt då konciliets avslutades, är det inte särskilt underligt att NC inte är omnämnd eller känd under tiden mellan år 381 och år 451.¹¹³ Att de använde sig av en annan trosbekännelse, NC, för att bekräfta N ansågs inte vara problematiskt då NCs lära hävdades ge uttryck för Ns lära.¹¹⁴ ”C did not in their eyes cancel N, but rather enhance it.”¹¹⁵

2.5.2 Macedonerna

Grupperingens namn härleds tillbaka till Macedonius av Konstantinopel som avsattes som biskop under konciliets i Konstantinopel år 360, han dog en kort tid därefter. Det är oklart exakt när och av vilken anledning men ett antal år senare tillskrivs en lära honom. Denna lära erkände Sonen som Gud men förnekade att den helige Ande var Gud. I samband med ett dekret av kejsar Theodosius, daterat till år 383 eller 384, benämns den grupp som stödjer den nämnda läran för Macedoner och därefter benämner samtliga källor grupperingen vid detta namn, en alternativ benämning är Pneumatomachians (Andens angripare)¹¹⁶ men jag kommer i denna uppsats benämna dem som Macedoner.

Grupperingen hade sitt ursprung i en grupp biskopar som hade tillhört Basil av Ancyras parti. De hade ingått i detta parti som reaktion mot läran i den andra trosbekännelsen i Sirmium, vilken formulerades år 357. Vid någon tidpunkt hade dessa biskopar blivit uteslutna ur kyrkan men år 361 blev de upptagna i kyrkans gemenskap igen under ett koncilium på Sicilien efter att de bekräftat sin

¹¹² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 331.

¹¹³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 329.

¹¹⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 325.

¹¹⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 820.

¹¹⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 760-761.

tro på Ns lära.¹¹⁷ Den macedonska grupperingen var en gruppering vilkens medlemmar hade en stor teologisk spridning som resulterade att det kunde vara problematiskt att säkert veta vem som var Macedon.¹¹⁸ Under ett koncilium i Cyzicus år 376 ska, enligt skilldringen i ett brev från Basil av Ancyra, en gruppering ha hävdade att Sonen var lik Faderns väsen men samtidigt förnekade att Andens gudomlighet. Den andra antiokenska trosbekännelse, även kallad Lucians trosbekännelse efter Lucian martyren, var central Macedonerna.¹¹⁹ De tillägg som Macedonerna gjorde till Ns text var hämtade ur den andra antiokenska trosbekännelsen, vilket de fick stark kritik för.¹²⁰ Den helige Anden beskrevs i denna trosbekännelse till stor del i termer som syftade på hans verksamhet (han var till exempel beskriven som den som tröstar) men även i ord som beskrev en betoning av de olika personerna i gudomens åtskillnad (Helige Ande var verkligen Helig Ande medan Sonen verkligen var Sonen och på samma sätt med Fadern). Helige Andens åtskillnad gentemot Fadern och Sonen gav honom specifik rank, existens och ära samtidigt som han sades vara ett med de andra personerna i överenskommelse.¹²¹

Historikern Sozomenus beskrev att Macedonerna hävdade att den helige Ande hade en så underställd ställning inom gudomen att han endast var lite mer än en ängel. Detta trots att de accepterade att han samtidigt var lik angående ousias med Fadern.¹²² Inom grupperingen gavs varierande svar på frågan om den Helige Anden var en skapad Ande eller ej. De satte även upp gränser för vad den helige Anden enligt dem var förmögen att göra. De menade att även om den helige Anden kunde omvända människor till tron på Gud så kunde han inte återuppväcka de döda. Den helige Ande kunde inte vara en del i Guds skapande, han var inte alltjämt närvarande överallt och han regerade inte över skapelsen (tillskillnad från Fadern och Sonen).¹²³ Dock kunde han beskrivas som gudomlig, evig och herre men han var inte Gud. Han var, enligt dem, underordnad Fadern och Sonen och skulle inte tillbedas och inte heller äras på samma sätt som Fadern och Sonen ärades. De hävdade även att det var viktigt att inte missta faktumet att Gud beskrivs som ande med att detta skulle innebära att den helige Ande var Gud.¹²⁴

¹¹⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s.763-764

¹¹⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 766.

¹¹⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 765-766

¹²⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 771.

¹²¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 269.

¹²² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 767.

¹²³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 768.

¹²⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 767-768.

På frågan om den helige Andes ursprung hävdade Macedonerna att om man menade att den helige Anden var Gud var man också tvungen att redogöra för vad han hade för koppling till Fadern. Var Anden en bror till Sonen eller möjligtvis en sonson till Fadern? Detta var ett av macedonernas argument som var återkommande i de debatter de deltog i. I dessa debatter, angående den helige Andes gudomlighet, begärde de bevis från sina motståndare hämtade från bibeln som skulle styrka att den helige Ande var gudomlig.¹²⁵

Gruppens tidiga företrädare ställde sig bakom Ns formuleringar som de menade inte talade emot deras egen lära. N förkastas dock av senare Macedoner till fördel för den andra antiokenska trosbekännelsen.¹²⁶ Gruppen var en stor motståndare för den övriga kyrkan under tidsperioden kring konciliet i Konstantinopel år 381 men ett antal decennier senare försvann de i princip ut ur kyrkohistorien. Historikern Sozomenus skrev att gruppen som en gång varit stor och vida sprid nu, lite efter år 425, nästan var helt borta, med undantag för en liten grupp i Konstantinopel.¹²⁷

2.5.3 Händelser under konciliet

Den dåvarande romerska kejsaren i Konstantinopel, Theodosius, hade sammankallat konciliet. Han var själv en stark förespråkare för de som förespråkade N, han hade även försvårat tillvaron för arianer då han stängt alla arianska kyrkor i Konstantinopel.¹²⁸ Han hade utfärdat ett dekret, år 380, som uppmanade samtliga av hans undersåtar att acceptera treenigheten, att Fadern, Sonen och den helige Anden hade samma gudomlighet och att de skulle mottaga samma mått av ära. De som vägrade acceptera dessa skulle bli straffade.¹²⁹

Konciliet i Konstantinopel år 381 hölls under tre sessioner under maj till och med juli. Utifrån de källor som har bevarats till vår tid kan ingen tydlig kronologi för händelser under konciliet med säkerhet återskapas men källorna ger inblickar i ett antal händelseförlopp som ägde rum under konciliets tre sessioner. Med detta sagt kan vi ändå redovisa konciliets första och sista ärende utifrån de källor som vi har att tillgå. Det första ärendet var att bekräfta Gregory av Nazianzus legitimitet som biskop av Konstantinopel och det sista ärendet var att formulera ett svar till kejsaren.¹³⁰

¹²⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 769.

¹²⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 771.

¹²⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 767

¹²⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 703-704.

¹²⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 804

¹³⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 805-807.

När den dåvarande ledaren för konciliet, Melitus, hastigt avlider går ordförandeskapet över till Gregory av Nazianzus då denna var biskop av Konstantinopel.¹³¹ Den nya ordförandens inställning till sina mötesdeltagare kan med fördel beskrivas som något ansträngd. Han beskrev dem som en flock kajor som inte var värda någon respekt av någon individ som mognat i Gudsfruktan samt som ett gäng av ungdomar.¹³² Gregory lämnade Konstantinopel i Juni efter att ha lämnat in sin avgång från biskopssätet i staden till kejsaren. Hans avgång från sätet och från ordförandeplatsen i konciliet möttes med gillande från mötesdeltagarna. Detta gillande från mötesdeltagarna berodde enligt Gregory själv på att han inte gick med på att beblanda sig med världsliga angelägenheten som omgav hans säte. Det är dock troligt att mötesdeltagarna gladdes åt Gregorys avgång på grund av hans bristande talang för diplomati som försvårade konciliets processer.¹³³

På initiativ av Theodusius¹³⁴ genomförs ett försök till medling med Macedonerna som kom att haverera totalt.¹³⁵ När exakt under konciliet som den nämnda medling skulle ha ägt rum är omöjligt att säkert fastställa¹³⁶ men det har föreslagits att denna medling kan ha ägt rum kort efter Melitus avlidit och Gregory av Nazianzus hade blivit ordförande för konciliet.¹³⁷ NC presenterades någon gång under diskussionen som ett redskap under försöket att medla mellan de två olika parterna, att NC inte innehåller direkta beskrivningar där den helige Anden ordagrant hävdas vara Gud kan vara ett tecken på att NC har använts på detta sätt. Förhandlingarna misslyckades dock och Macedonerna lämnade vid denna tidpunkt konciliet.¹³⁸

I ett brev som skickades av ett råd från Konstantinopel år 382 till ett antal biskopar från kyrkans västra regioner vilka ville sammankalla ett ekumeniskt koncilium i Rom hänvisar avsändarna av brevet bland annat till ett traktat (tomos) som framtagits av konciliet i Konstantinopel 381. Moderna forskare menar att denna tomos inte är NC utan ett dokument som inte överlevt till vår tid. NC har inte har den omfattning att kunna betecknas som en tomos¹³⁹ och dessutom hade denna tomos enligt

¹³¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 704.

¹³² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 809.

¹³³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 704-705.

¹³⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 327.

¹³⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 806-807.

¹³⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 809.

¹³⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 327.

¹³⁸ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 328-329

¹³⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 811-12.

brevet ett antal fördömanden mot olika irrläror men NC har innehöll inga uttalade fördömanden.¹⁴⁰ NCs koppling till detta koncilium har redan diskuterats, se 2.5.1

2.6 Tiden mellan koncilierna

Tiden mellan konciliet i Nicaea år 325 och konciliet i Konstantinopel år 381 var en händelserik period. Ett stort antal av koncilier mellan olika grupperingar ägde rum. Dessa sammankomster samordnades av biskopar och även kejsare.¹⁴¹ Dessa koncilier fick olika konsekvenser, vissa resulterade att en eller flera trosbekännelser formulerades (som vid konciliet i Sirmium år 357¹⁴²) medan andra resulterade i att ett parti lyckades utmanövrera en eller flera motståndare (som under konciliet i Tyre år 335 där Athanasius avsätts för första gången¹⁴³ med anledning av sin behandling av den meletitiska grupperingen, meletierna fick hjälp av Athanasius motståndare, ett kyrkoparti som benämns som Eusebierna.¹⁴⁴).

Mängden material, som skulle behövas redovisas för att ge en heltäckande bild av hela den teologiska diskursen under denna periods 56 år, ryms inte inom ramen för denna uppsats. Denna uppsats ska besvara vad skillnaderna mellan N och NC beror på, vilka grupperingar samt individer som ligger bakom dessa skillnader och hur dessa relaterar till varandra. Som nämnts tidigare finns det en uppsjö av olika begrepp i NC som inte återfinns i N, på grund av att NC med störst sannolikhet är byggd på en annan trosbekännelse än N (se vidare 2.5.1), men den lära som har utvecklats tydligt mellan N och NC är läran om den helige Anden. Detta identifierades av mötesdeltagarna i Kalcedon då de beskrev detta som de 150 biskoparnas huvudsyfte då de formulerat NC; att utveckla läran om den helige Anden.¹⁴⁵ Ännu ett argument för att läran om den helige Anden var den främsta utvecklingen av Ns lära som det gavs uttryck för i NC är att NC togs fram för att bemöta den teologi som Macedonerna hade formulerat i polemik mot påståenden om den helige Andens gudomlighet (se 2.5.2). I den text som följer kommer jag att kartlägga de diskussioner kring den helige Andens gudomlighet som ägde rum under tiden mellan år 325 och år 381.

¹⁴⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 812, not 89.

¹⁴¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 263.

¹⁴² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 347.

¹⁴³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 264.

¹⁴⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 252-255.

¹⁴⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 330.

Det tycks inte ha funnits ett särdeles stort intresse för läran om den helige Anden i allmänhet och hans gudomlighet i synnerhet under större delen av tidsperioden mellan konciliet i Nicaea år 325 och konciliet Konstantinopel år 381, diskussionerna tog vid på allvar först på 360-talet.¹⁴⁶ Den första antiokenska trosbekännelsen som formulerades år 341 bekände trosbekännelsens författare endast att de trodde på den helige Anden utan att ge någon förklaring kring vem Anden var eller vad denne hade för funktion.¹⁴⁷ I den andra antikonska trosbekännelsen, som tillammans med den första, tredje och fjärde antiokenska trosbekännelserna formulerades vid samma tillfälle,¹⁴⁸ beskrivs Anden närmre. Det fanns en betoning på åtskillnad inom gudomen då det bekändes en Fader som verkligen är Fader och på samma sätt med Sonen och Anden. Olika rang samt ära gavs åt de olika personerna.¹⁴⁹ ”so that they are three in subsistence and one in agreement.”¹⁵⁰ Värt att notera är att det i denna trosbekännelse varken bekändes att Anden var Gud eller att Anden inte var det.¹⁵¹ Betoningen av olikhet mellan de olika personerna inom gudommen var något som bekändes under konciliet i Serdica år 343 då de deltagande biskoparna använde sig av den fjärde antiokenska trosbekännelsen men med en varning riktad mot Marcellus av Ancyra där de underströk att Fadern, Sonen och den Helige Ande inte var ett och det samma.¹⁵²

Exempel på hur den helige Andens funktion beskrevs i trosbekännelser som formulerades under denna tidsperiod återfinns i den fjärde trosbekännelsen från Sirmium samt i trosbekännelsen från konciliet i Konstantinopel. I den fjärde trosbekännelsen från Sirmiums beskrivning av Anden var Anden hjälparen som undervisade de troende och är sänd av Fadern samt sanningens ande som får allt från Sonen.¹⁵³ Med samma termer beskrevs den helige Anden i den trosbekännelse som formulerades i samband med konciliet i Konstantinopel år 360. Beskrivningarna av Anden var tydligt sammankopplade med Sonen. När Anden beskrevs som hjälparen var det en beskrivning som var innesluten av utsagor om Sonen.¹⁵⁴ ”And in the Holy Spirit, Whom the only-begotten Son of God Himself, Christ our Lord and God, promised to send as a Paraclete to the race of men,”¹⁵⁵ På

¹⁴⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 741.

¹⁴⁷ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 255.

¹⁴⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 741.

¹⁴⁹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 269.

¹⁵⁰ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 269.

¹⁵¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 741.

¹⁵² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 742.

¹⁵³ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 289.

¹⁵⁴ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 294.

¹⁵⁵ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 294.

samma sätt med beskrivningen av Anden som sanningens ande som ”He sent to them when He had ascended to heaven.”¹⁵⁶

2.6.1 Athanasius

Athanasius blev utsedd till biskop i Alexandria år 328 och när han år 373 dog var han fortfarande biskop över Alexandria¹⁵⁷ men hans tid som biskop var händelserik och han kom att bli avsatt som biskop fem gånger under sitt liv och spenderade sammanlagt 20 år av sitt liv i exil.¹⁵⁸

Athanasius formulering av sin teologi angående Anden påbörjades som ett svar till, en av hans personliga vänner, Serapion av Thmuis vädjan om råd i frågan om möjligt bemötande av en gruppering som hävdade att Sonen var gudomlig men att den helige Anden inte var det. Athanasius svarade Serapion i ett antal brev, daterade till perioden mellan år 356 och år 362, där han förklarade sin syn på den helige Anden och dennes gudomlighet.¹⁵⁹ Athanasius kallade samman till ett koncilium i Alexandria år 362 någon gång mellan mars och oktober. Ett brev skickades sedan till de i Antiokia som följde Meletius, som själv blivit återintagen i kyrkans gemenskap efter en tid av exil. Mottagarna erbjöds gemenskap med brevet avsändare, Athanasius, förutsatt att de gick med på fyra krav. Det tredje av dessa fyra krav berörde den helige Anden. Athanasius krävde att mottagarna av brevet skulle fördöma de som hävdade att den helige Anden var skild från Kristus väsen.¹⁶⁰ År 363 skrev Athanasius att de som formulerade N inte ville skilja Anden från Fadern och Sonen utan att han skulle äras tillsammans med Fadern och Sonen i tron på treenigheten.¹⁶¹ ”because the Godhead in the Holy Trinity is one.”¹⁶²

Anden var av Guds eget väsen och inte skapad. Detta var en central punkt i Athanasius teologi kring den helige Anden. Han hävdade att om Anden var skapad och inte tillhörde gudomen var den gudomligörelse som Anden gav människor inte verklig och därmed inte heller skulle förnyelsen i frälsningen vara verklig¹⁶³ då ingen skapad varelse kunde ge oss frälsning¹⁶⁴ (det är dock oklart exakt vilken roll Athanasius menade att den helige Anden hade i frälsningen).¹⁶⁵ Athanasius ansåg

¹⁵⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 294

¹⁵⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 22.

¹⁵⁸ Hägglund Bengt, *Teologins historia*, s. 60.

¹⁵⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 748-749.

¹⁶⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 639-640.

¹⁶¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 753.

¹⁶² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 753.

¹⁶³ Hägglund Bengt, *Teologins historia*, s. 64-65.

¹⁶⁴ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 23.

¹⁶⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 751-752.

att det inte inom gudomen fanns någon medlande part eller en medlande part mellan Gud och människa, bortsett från Kristus mänskliga natur. Därför vände han sig emot tanken om Anden som skapad.¹⁶⁶ En helig Ande som inte var gudomlig på samma nivå som Sonen kunde inte, enligt Athanasius, binda samman en människa med Kristus.¹⁶⁷ Han hävdade att treenigheten var i sig själv oskiljaktig. I den enheten var det omöjligt att införa något annat, så som ett skapat ting, och därför kunde inte Anden vara ett skapat ting.¹⁶⁸ Han uttryckte aldrig ordagrant att Anden var Gud men Athanasius argumenterade för att Anden inte är skapad och att Anden är evig. Utöver detta hävdade han att där en av personerna var närvarande var de andra personerna också närvarande.¹⁶⁹ Athanasius beskrev en växelverkan mellan personerna inom gudomen. Anden ärade Sonen medan Sonen ärade Fadern. Anden förkunnade det som han fått ta emot av Sonen som i sin tur förkunnade det som Fadern hade gett åt honom. Det är dock inte så att Athanasius menade att det inom gudomen fanns en gradering gällande rang och ställning.¹⁷⁰

2.6.2 Eusebierna

Alliansen mellan ett antal biskopar som betecknas som Eusebierna, i vilken Eusebius av Nicomedia, Asterius av Capadocia och Eusebius av Caesarea var medlemmar, var en gruppering som försökte formulera teologi i kontrast mot, vad de själva ansåg var, två extrema hållningar: Arius lära och Marcellus av Ancyra läror.¹⁷¹ Eusebierna sammankallade ett stort antal koncilier från och med tidigt 340-tal till och med alliansens upplösande under sent 350-tal.¹⁷² I samband med Eusebiernas splittring bildades nya allianser; Homoiousierna, Homoianerna och Heterousianerna¹⁷³, Homoiousierna samt Homoianerna är av intresse i denna uppsatts, jag kommer återkomma till dem senare (Homoiousierna se 2.6.5 Homoianerna se 2.6.4).

De olika medlemmarna av detta parti försvarade varandra från angrepp av utomstående även om de själva inte nödvändigtvis delade teologiskt synsätt med den individ man försvarade. I sin kritik av Marcellus av Ancyra, i *Contra Marcellum*, går Eusebius i försvar av Paulinus, Narcissus och Eusebius av Nicomedia genom att hävda att Marcellus på ohederligt sätt kritiserade dessa biskopar. Enligt Eusebius använder sig Marcellus av lösryckta citat för att svartmåla sina motståndare, men

¹⁶⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 749.

¹⁶⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 23.

¹⁶⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 750.

¹⁶⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 752.

¹⁷⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 751.

¹⁷¹ DelCogliano Mark, *Eusebius of Caesarea*, s. 264-265.

¹⁷² DelCogliano Mark, *Eusebius of Caesarea*, s. 265.

¹⁷³ DelCogliano Mark, *Eusebius of Caesarea*, s. 265.

Eusebius valde att inte försvara teologin som dessa lösryckta citat ger uttryck för. Narcissus anklagades av Marcellus för att bland annat påstått att det fanns två Gudar samt att det fanns tre substanser. Paulinus menar, enligt Marcellus, att Kristus var en nyare, mer mänsklig Gud och att det fanns många nyare Gudar. Eusebius egen teologi var långt ifrån de tankar som ges uttryck för i dessa citat. Att Eusebius valde att försvara de andra Eusebierna som blivit kritiserade av Marcellus utan att själv ställa sig bakom den lära som kritiserades exemplifierar hur försvar av medlemmar kunde se ut inom det Eusebiska partiet. Detta blir tydligt i avslutningen av den första boken av *Contra Marcellum* då han skriver om Marcellus att¹⁷⁴ ”You will learn that the truth is of no concern to this man/.../you will find him mutilating the overall sense of their statements and hiding all the connections between them, seizing upon short phrases”¹⁷⁵

För att exemplifiera synen på den helige Anden hos Eusebierna kommer jag att använda Eusebius av Caesarea som ett exempel. Eusebius ägnade endast några sidor i sina verk till att beröra teologi knutet till Anden, det är tydligt att läran om den helige Anden inte var Eusebius fokus i sin teologiska verksamhet.¹⁷⁶ Den helige Anden var, för Eusebius, varken Gud eller Son trots att hans ursprung var från Fadern på liknande sätt som Sonen, men Anden hade samtidigt blivit frammanad in i existens genom Sonen, precis som Sonen på samma sätt frammanat allt annat i skapelsen¹⁷⁷ och Anden var därmed underordnad Sonen. I det att den helige Anden var underordnad Sonen hade han en tredje rankning inom gudomen. Eusebius beskrev hur Logos blev assisterad av Anden som förmedlade den obeskrivligt stora godheten hos Gud, som hade blivit förmedlad till Anden genom Logos, till de under honom i hierarkin. En förmedling inom och utom gudomen.¹⁷⁸

Den teologiska kampen mellan Marcellus och Eusebius resulterade i förstärkning av hans betoning av Andens beroendeställning gentemot Sonen samt Anden och Sonens åtskillnad.¹⁷⁹ Eusebius kritiserade Marcellus av Ancyra för att denne skulle ha menat att den helige Anden var en skapelse som skapats genom Sonen. Denna kritik tycks märklig då denna kritik med fördel kunde vändas tillbaka mot Eusebius lära (utöver detta var det ett faktum att Marcellus menade att Anden var Gud som Logos före och efter inkarnationen).¹⁸⁰

¹⁷⁴ DelCogliano Mark, *Eusebius of Caesarea*, s. 272-273.

¹⁷⁵ DelCogliano Mark, *Eusebius of Caesarea*, s. 273.

¹⁷⁶ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 303.

¹⁷⁷ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 300.

¹⁷⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 740.

¹⁷⁹ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 302.

¹⁸⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 229.

2.6.3 Marcellus av Ancyra

Marcellus var närvarande under konciliet i Nicaea 325 och tog parti mot det arianska partiet och under konciliet i Tyre år 335 gav han sitt stöd till Athanasius.¹⁸¹ Han blev dock avsatt som biskop under konciliet i Konstantinopel år 336.¹⁸²

Att Marcellus gav sitt stöd till N under konciliet i Nicaea år 325 samt välkomnade formuleringen *av samma väsen* är inte underligt. För Marcellus var Gud ett enda väsen.¹⁸³ Han menade att Gud i sitt väsen var förenad med Logos, en ousias och en hypostas. Även om beteckningar användes så som Fader eller Son kvarstod faktumet att det som beskrevs var ett förenat väsen.¹⁸⁴ Eusebius av Caesarea hävdade att Marcellus lärde ut att det fanns tre namn inom en enda hypostas,¹⁸⁵ namn som i detta enda väsen inte fyllde någon funktion. Denna kritik av Marcellus lära delades av många biskopar i de östra regionerna av kyrkan.¹⁸⁶

Även om Marcellus konsekvent skiftade mellan termerna Sonen och Logos i sina skrifter menade han att Logos inte var Sonen men samtidigt identisk med Gud. Både Sonen och Logos var enligt Marcellus omöjliga att separera från Gud men att det hade funnits en tid då Gud existerade utan Sonen. Logos fanns outtalad hos Gud men blev uttalad.¹⁸⁷ Marcellus hävdade att Gud gick igenom en utbredning i samband med inkarnationen. Före Jesu födelse kunde inte Logos benämnas som Sonen och vid någon tidpunkt i framtiden hävdade Marcellus att Sonens sonskap skulle upphöra och Logos uppgå i Fadern.¹⁸⁸ Enligt Marcellus är det Logos plus kött (inkarnationen) som kallas Sonen. Det är Logos och inte mannen Jesus som är det som uppenbarar vem Fadern är.¹⁸⁹ Den helige Anden var Gud i funktion som Logos före inkarnationen. Under inkarnationen vilade han över Jesus. När inkarnationen var över återgick Anden till att vara logos.¹⁹⁰ Då det påstods att Sonen och Anden var olika personer menade Marcellus att det skapade ett teologiskt problem i mötet med Jesu undervisning om Anden:¹⁹¹ ”/.../han ska inte tala av sig själv utan förkunna det han hör och låta er veta vad som kommer ske. Han skall förhärliga mig, ty av mig ska han ta emot det

¹⁸¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 217.

¹⁸² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 264.

¹⁸³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 230.

¹⁸⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 224.

¹⁸⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 226.

¹⁸⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 276.

¹⁸⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 227.

¹⁸⁸ Hägglund Bengt, *Teologins historia*, s. 59.

¹⁸⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 229.

¹⁹⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 739

¹⁹¹ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 298.

han låter er veta.”¹⁹² Problematiken av en uppdelning av Sonen och Anden tolkat i ljuset av detta bibelställe bestod, enligt Marcellus, i att om Anden utgick från Fadern var han autonom i relation till Sonen eller så tog han emot allt från Sonen och var utan någon relation till Fadern (som inte gick via Sonen).¹⁹³

2.6.4 Homoianer

Homoianerna var en gruppering med specifika teologiska karaktärsdrag men som samtidigt var svårdefinierad på grund av en stor teologisk bredd utöver dessa karaktärsdrag.¹⁹⁴ Grupperingen blev först tydlig i samband med publiceringen av den andra trosbekännelsen i Sirmium, den första trosbekännelsen som innehöll deras lära.¹⁹⁵ År 360 hölls ett koncilium i Konstantinopel där en trosbekännelse formulerades av deltagarna, som till största delen var Homoianer. Denna trosbekännelse beskrev Sonen som lik Fadern. Detta var en formulering som lämnade stort utrymme för tolkning vilket resulterade att den kunde citeras av kristna som inte nödvändigtvis delade Homoianernas lära. Denna trosbekännelse var, av den dåvarande kejsaren Constanius, tänkt som en medlande formel som inte tog ställning mellan lärorna om att Sonen är av samma väsen som Fadern och att Sonen var lik Fadern angående väsen men som samtidigt fördömde de som lärde att Sonen var olik Fadern. Trosbekännelsen skickades efter konciliet i Konstantinopel år 360 runt till biskopar i kejsar Constanius rike med en stark uppmaning att följa denna trosbekännelse från kejsaren.¹⁹⁶ Deras teologi var byggd på Eusebius av Caesareas tankar som hade utvecklats i en ariansk riktning.¹⁹⁷ Denna gruppering och dess lära kom att bli synonymt med vad som från denna tidsperiod betecknades som arianism även om de fördömde sin samtids arianer som hävdade att Sonen var olik Fadern.¹⁹⁸

Ousia eller termer med liknande betydelse undveks till fördel för lik i beskrivningen av Sonens koppling till Fadern.¹⁹⁹ Sonen hade inte skapats av Guds väsen, utan av Faderns vilja.²⁰⁰ Angående deras lära om att Sonen har skapats av Faderns vilja är olik andra arianska grupperingar som påstod att Sonen skapades ur ingenting av Fadern.²⁰¹ Enligt Homoianerna var Fadern ensam Gud. Han

¹⁹² Quattro Bibeln, Bibel 2000, Joh 16:13-14, s. 2720.

¹⁹³ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 298.

¹⁹⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 557.

¹⁹⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 567.

¹⁹⁶ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 293-295.

¹⁹⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 557-558.

¹⁹⁸ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 294.

¹⁹⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 557-558.

²⁰⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 565

²⁰¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 564-566

beskrevs i termer som poängterade hans unika ställning som Gud. Gud var en ande som var odödlig (något som bara han var) och Guds existens beskrevs som en tillvaro som var onåbar för människor. Sonen var unik i den form som Fadern hade skapat honom till att vara, dock helt ojämförbar med Fadern. Anden kunde inte jämföras med Sonen, då han hade skapats av denne, han var på tredje plats i rank och ära. Jämförelsen mellan något som har skapats och dess skapare är omöjlig, enligt Homoianerna.²⁰² ”For just as the Son is not like the Father in everything, so neither is the Holy Spirit to the Son.”²⁰³

Det hierarkiska förhållande som Homoianerna menade fanns mellan Fadern, Sonen och Anden var genomgående i deras teologi. Anden var underordnad Sonen på samma sätt som de ansåg Sonen var underordnad Fadern. Anden tillbad, enligt dem, Sonen (Sonen tillbad i sin tur Fadern).²⁰⁴ Sonen vittnade om Fadern som sänt honom, Anden om Sonen som hade sänt honom. Sonen hade sänts i Faderns namn, Anden i Sonens. Fadern försonade kyrkan genom Sonens lidande, Anden samlade och undervisade kyrkan. Anden utsåg biskopar och förmedlade nåd till kyrkan.²⁰⁵ Anden var manifestationen av Sonens vishet och kraft.²⁰⁶ Han var det första som hade skapats av Fadern genom Sonen. Anden var helig och hade makten att helga de troende. Ändå skulle han inte tillbes då han varken var herre eller gud, inte skapare. Anden var det enda skapade som kunde tillbe sonen utan en medlare (på samma sätt som Sonen tillbad Fadern utan en medlare).²⁰⁷

2.6.5 Homoiousierna

Denna gruppering bidrog inte till något nytt i frågan om den helige Anden men ändå kommer jag att ge en kort redogörelse av dem och deras huvudtanke då det utifrån denna grupp kom att utkristalliseras två grupperingar som i allra högsta grad är relevant för denna uppsats; två av de kapadokiska teologerna (Gregory av Nyssa och Gregory av Nazianzus)²⁰⁸ samt Macedonerna²⁰⁹

Grupperingens ursprung kan härledas tillbaka till konciliet i Ancyra år 358. Under detta koncilium, där tolv biskopar deltog, producerades ett dokument där deras teologi presenterades. Detta koncilium samordnades av Basil av Ancyra, Marcellus av Ancyras efterträdare efter dennes

²⁰² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 563.

²⁰³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 745

²⁰⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 744-745.

²⁰⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 564.

²⁰⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 572.

²⁰⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 571.

²⁰⁸ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 23.

²⁰⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 763.

avsättning år 336, som svar på dels de läror som förmedlades i den andra trosbekännelsen av Sirmium och utvecklingen samt spridningen av neo-arianska läror, av bland annat Aetius.²¹⁰ Ateius gruppering gick under namnet Anomoerna då de menade att Sonen var olik (ἀνόμοιος) Fadern. Denna gruppering fokuserade sin lära kring Sonen och Fadern.²¹¹ Homoiousierna, även kallade semi-arianer, fördömde både Ateius lära om Sonens olikhet gentemot Fadern och läran att Sonen var av samma väsen som Fadern, som återfinns i N. De förespråkade att Sonen skulle beskrivas som lik Fadern.²¹² Likheten mellan Sonen och Fadern bestod av en likhet angående väsen,²¹³ men samtidigt inte en likhet i hypostas. Det är dock värt att notera att förvirring i bruket samt betydelsen av termerna ousia och hypostas var dock ännu något förvirrad (se 2.1).²¹⁴ Att beskriva likheten mellan Fadern och Sonens väsen var, enligt Basil av Ancyra, en nödvändighet för att undvika att deras relation skulle innebära en relation mellan skaparen och det som denne hade skapat. Denna likhet mellan Sonen och Fadern var lik den likhet mellan Sonen och köttet då han inkarnerades. Sonen var lik en människa men var ändå inte helt och fullt en människa. Även om Sonen i inkarnationen delade de behov som alla människor hade, till exempel att äta och sova, var han samtidigt lik Fadern och därmed inte identiskt med köttet. Sonen var Gud men inte Gud i samma mån som Fadern. Sonen var, enligt Basil, inte jämställd med Fadern.²¹⁵

2.6.6 De kappadokiska teologerna

De kappadokiska teologerna bestod av tre biskopar: Basil av Ceasarea född år 330 och död år 379, Gregory av Nyssa född år 335 och död år 395²¹⁶ (yngre bror till Basil av Caesarea²¹⁷) och Gregory av Nazianzus född år 329 död år 389.²¹⁸ De kom att spela en central roll i formuleringen av teologin om den helige Anden.²¹⁹ Deras motståndare som de kom att kämpa mot var bland annat arianerna (både neo-arianerna och Homoianerna) och Macedonerna (de kappadokiska teologernas lära om den helige Ande utvecklades i deras teologiska kamp mot Macedonernas förnekande av den helige Ande som Gud).²²⁰ Gregory av Nazianzus och Gregory av Nyssa tillhörde från början Homoiousiearna men successivt kom de kappadokiska teologerna att närma sig Athanasius teologi mer och mer.²²¹

²¹⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 348-249.

²¹¹ Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 283.

²¹² Kelly J.N.D, *Early christian creeds*, s. 288.

²¹³ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 23.

²¹⁴ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 765.

²¹⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 353-354.

²¹⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 676.

²¹⁷ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 25.

²¹⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 676.

²¹⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 22.

²²⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 678-679.

²²¹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 23.

De kappadokiska teologerna hade kontakt med Athanasius och visade honom stor respekt men deras teologi, trots att den är inspirerad av honom, fokuserade på något annat i läran om treenigheten.²²² Där Athanasius fokus i argumentationen utgick från en betoning av enheten angående väsen fokuserar de kappadokiska teologerna på de tre olika personerna i sin argumentation för en enhet med simultan trefaldighet.²²³ Gudomen hade ett enhetligt väsen men samtidigt tre stycken simultana hypostasier. En förklaringsmodell som de kappadokiska teologerna använde sig av, även om de poängterade modellens svaghet, var att de tre hypostasernas med sina olika karaktärsdrag kunde jämföras med olika mänskliga individer som var unika personer med personliga egenskaper. Samtidigt var de en del av mänskligheten, en universell gemenskap som var analogi för ousia.²²⁴ ”Hyposatsen är alltså den särskilda existensform, de särskilda kännetecken, vari det allmänna tager sig konkret uttryck.”²²⁵ Det är högst troligt att de kappadokiska teologerna inte avsåg att denna förklaringsmodell, med personer kontra mänsklighet, på något sätt var den enda möjliga förklaringsmodellen för relationen mellan ousia och hypostasis.²²⁶ Inför frågan om utkristaliseringen av skillnaderna mellan ousia och hypostasis erkände dock de kappadokiska teologerna att hela frågan var hölj i ovisshet då det var ett mysterium som övergick mänsklig fattningsförmåga.²²⁷ Detta sätt att hänvisa till vissa frågor (som enligt de kappadokiska teologerna var omöjliga att få kunskap om) visade Gregory av Nazianzus i sin tredje teologiska oration som hölls i Konstantinopel år 380.²²⁸ Angående frågan om Guds ursprung menade Gregory att det, bortom faktumet att Sonen var född, var omöjligt att veta någonting. Uppmaningen som riktades av Gregory mot sina åhörare var att hedra Gud med tystnad i denna fråga.²²⁹

När de kappadokiska teologerna ville referera till de specifika kännetecken och egenskaper som var kopplade till de olika personerna i treenigheten använde de sig av termen hypostasis. Vilka egenskaper som de tillskrev de olika personerna berodde på de olika personernas relation till varandra.²³⁰ Enligt Gregory av Nyssa var Guds väsen utanför mänsklig fattningsförmåga. Dock kunde, precis som med andra ting i skapelsen, människor ana Guds väsen utifrån att observera dess effekter. Med effekter syftade Gregory på de sätt som Gud kan påverka människor, tillexempel att

²²² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 678.

²²³ Hägg Lund Bengt, *Teologins historia*, s. 65-66.

²²⁴ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 24.

²²⁵ Hägg Lund Bengt, *Teologins historia*, s. 66.

²²⁶ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 724.

²²⁷ Hägg Lund Bengt, *Teologins historia*, s. 67.

²²⁸ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 25.

²²⁹ Rush William G, *The trinitarian controversy*, s. 136.

²³⁰ Hägg Lund Bengt, *Teologins historia*, s. 66.

göra en människa helig. Då den helige Andes effekter observerades menade Gregory att det blev tydligt att den helige Andens effekter var identiska med Faderns och Sonens effekter. På denna grund kunde han påstå att deras väsen var ett och det samma, då detta enda väsen hade gett samma effekter.²³¹ Gregory beskrev även närheten mellan Sonen och Anden i bilden av en kropp och oljan med vilken denna kropp var smord. Med denna liknelse som bas förklarade Gregory att den individ som ville komma i kontakt med Sonen kom i kontakt med Anden.²³²

Gregory av Nazianzus hänvisade till Jesu utsaga om att Anden hade utgått från Fadern för att argumentera för den helige Andens gudomlighet. I och med att det, enligt honom, var omöjligt att förstå vad det innebar att Anden utgick från Fadern ledde till att den kristne kunde ana mysteriet i Guds natur men samtidigt att Andens gudomlighet befästes. Anden utgick från Fadern och därmed var han inte född av Fadern så som Sonen var och ej heller en skapad varelse, han var Gud. Gregory vände sig starkt emot de som hävdade att Anden var skapad genom att han hänvisade till detta påståendes konsekvenser för teologin kring Gud samt praktiska konsekvenser för den troende individen. Om Anden inräknades i treenigheten och ändå var skapad innebar detta att gudomen där Sonen och Fadern var Gud men sammankopplade med, i detta exempel, en skapad ande innebar en bristfällig enhet. En skapad varelse kunde inte föra den troende till Gud eller för den sakens skull kunde inte den troende bli gjord perfekt.²³³ Detta argument låg nära det Athanasius argument om vikten av att hävda Andens gudomlighet i hänsyn till gudomliggörelse och närmande till Sonen.²³⁴

De kappadokiska teologerna som gruppering lärde att Anden, precis som Sonen, var homoousios men det bör nämnas att Basil av Caesarea inte ordagrant använde sig av termen i sin beskrivning av Anden. Anden beskrevs dock av Basil som oskapad och med en likvärdig enhet med Fadern som Sonen.²³⁵ Dessutom kunde Basil när han beskrev treenigheten uttrycka att den hade en enda ousia.²³⁶ Han vände sig starkt emot tendensen att vilja gradera de olika personerna inom gudomen och därmed underställa en person under en annan som bland annat Eusebius av Caesarea hade gjort. Basil menade att Gud var en enda Gud och en underställning hos en av personerna kunde leda till att man började tala om flera Gudar vilket han såg som oacceptabelt. En gradering var dock möjlig (att tala

²³¹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s.784.

²³² Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 784.

²³³ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s.780.

²³⁴ Hägglund Bengt, *Teologins historia*, s. 64-65.

²³⁵ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 687-688.

²³⁶ Drecoll Volker Henning, *Eusebius of Caesarea*, s. 302.

om personerna som den första, den andra och den tredje) om denna gradering indikerade ordning mellan personerna inom gudomen men inte om underordning mellan dem.²³⁷

De kappadokiska teologerna bemötte problemet med att bibeln inte på ett tydligt sätt gav ett heltäckande stöd för Andens jämförbarhet med Sonen som en hypostas inom gudomen, även om det bibliska materialet inte med nödvändighet talade emot denna lära, med olika strategier. Basil av Caesarea bemötte detta problem med att hänvisa till dopet. Dopet utfördes i Faderns, Sonens och den helige Andens namn och dopet var trons sigill och tron var i sin tur erkännandet av gudomen. Då tro och det sakramentala livet, enligt Basil, skulle vara koherent med varandra måste de tre personerna i gudomen, i vilkas namn den kristne var döpt i, vara gudomliga.²³⁸ Utöver detta argument menade Basil att det fanns vissa bruk och läror som kyrkan bevarat från apostlarnas tid som inte fanns vittnade om i nya testamentet. Exempel på sådana bruk som Basil hänvisade till var nattvardsbönens utformning samt bruket att göra ett korstecken under bön. Till dessa läror och bruk hörde, enligt Basil, läran om den helige Andes gudomlighet. Anledningen till att det i N inte nämns något om denna fråga menar han beror på att deltagarna under konciliet i Nicaea glömde att tillägga denna lära eftersom diskussionerna under konciliet inte berörde denna fråga.²³⁹ Gregory av Nazianzus använde sig av ett argument som är uppbyggt kring antagandet av en Gud som gradvis låter sig avslöjas. I gamla testamentet var det Fadern som blev presenterad med klara och definierade termer (även om Sonen kunde anas i mer mystiskt utformade formuleringar). I nya testamentet blev Sonen avslöjad och presenterades med klara termer medan Anden blev mer vagt beskriven. Tiden efter den period som beskrivs i nya testamentets texter var Anden verksam i kyrkan och avslöjades därmed. Därför var det inte, för Gregory, underligt att det inte fanns lika starka argument angående den helige Andes gudomlighet i bibeln som för Sonen och Fadern.²⁴⁰

3.1 Slutdiskussion

Jag har hittills i denna uppsats redogjort för termerna ousia och hypostasis betydelse, N och NC, skillnaderna mellan N och NC, händelserna som ägde rum under konciliet i Nicaea år 325, händelserna under konciliet i Konstantinopel år 381, NCs koppling till konciliet i Konstantinopel samt diskussionen angående den helige Andes gudomlighet genom att lyfta fram sex grupperingar/ individer som diskuterat denna fråga. I denna del av uppsatsen kommer jag att diskutera vad jag anser är orsakerna till de skillnader som finns mellan N och NC. Först och främst kommer jag att

²³⁷ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 693.

²³⁸ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 777-778.

²³⁹ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 778-779.

²⁴⁰ Hanson R.P.C, *The search of the christian doctrine of God*, s. 782-783.

fokusera på det som är det tillägg i NC som jag anser var det viktigaste, den helige Andes gudomlighet, men jag kommer dessutom redogöra för varför de andra skillnaderna mellan N och NC finns. I det att jag redogör för orsaken till tilläggen i NC om den helig Anden kommer jag att diskutera vilken roll de läror om Anden som presenterades under perioden mellan Nicaea år 325 och Konstantinopel år 381 för dessa tillägg.

3.1.1 Angående skillnaderna i N och NC

Som jag har redovisat finns det ett stort antal skillnader mellan N och NC. Dessa skillnader varierar från enkla omformuleringar till teologiskt viktiga tillägg. Dessa skillnader beror till stor del på att NC inte i strikt mening är byggd på på Ns text. Den teori som jag håller för mest trolig och som jag har presenterat en argumentation för tidigare i denna uppsats är att NC var en lokal dopbekännelse som hade bearbetats av deltagarna under konciliet i Konstantinopel år 381. Angående teorin om att NC skulle vara utformad utifrån J menar jag att denna teori faller, i enlighet med den kritik som har riktats mot denna teori (se 2.5.1) Då NC var en redigerad version av en lokal dopbekännelse blir de många variationer mellan N och NC förklarade. Att N har *Καὶ εἰς τὸ ἅγιον πνεῦμα* medan NC har *Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον*, två formuleringar som båda översätts med *Och på den den heliga Anden*, beror inte på att denna ändring fyllde någon funktion alls utan att NC inte är byggd på Ns text. Samma princip gällde de andra skillnaderna, med undantag för konciliets stridsfråga.

Helt avgörande för om denna uppsats ska ha någon relevans är svaret på frågan om NC har en koppling till konciliet i Konstantinopel år 381. De sjuttio åren av tystnad om NC har fått forskare att ifrågasätta om denna trosbekännelse har koppling till det koncilium den tillskrivits eller om detta är en efterkonstruktion. Jag hävdar att NCs koppling till konciliet i Konstantinopel år 381 är högst trolig av ett antal olika anledningar. För det första måste vi betänka vad NCs syfte var. NC var använd som ett redskap med vilket de församlade biskoparna försökte handskas med Macedonerna. Då biskoparna misslyckades med sina ambitioner att medla med Macedonerna förlorade NC sitt syfte. Biskoparna hade vid presentationen av NC inte, enligt deras synsätt, formulerat en ny trosbekännelse utan endast bekräftat N samt utvecklat dess bekännelse av den helige Ande. Som jag redan har redogjort kunde en trosbekännelse vid denna tid bli kallad för Nicaeas ektheis (det vill säga den auktoritativa formuleringen av Nicaea) om den förmedlade Ns lära. När NC, i det att den ansågs vara en bekräftelse på N men samtidigt hade misslyckats med sitt syfte att medla med Macedonerna, inte lyftes fram och fick spridning utanför dess lokala kontext efter konciliets avslutning är inte underligt. För det andra är Gergory av Nazianzus dikt en stark indikation på att en

utveckling av en doktrin hade tillagts till Ns lära under konciliet (att tillägg skett under konciliet vittnar även den macedonska försvarsskrift som jag redogjort för tidigare). För det fjärde är den förändrade inställningen gentemot NC under konciliet i Kalcedon år 451 enligt mig ett väldigt starkt tecken på kopplingen mellan NC och konciliet i Konstantinopel år 381. Faktumet att mötesdeltagarna inte kände till NC första gången den lästes upp under konciliet i Kalcedon är inte särskilt underligt med tanke på att NC var framtaget som en bekräftelse på N (med en utvecklad lära om den heliga Anden) i syfte att medla med en specifik gruppering (som vid konciliet i Kalcedon hade varit marginaliserade sedan en lång tid tillbaka) som dessutom hade misslyckats med sitt syfte. Faktumet att deltagarna valde att kanonisera NC som de 150 biskoparnas trosbekännelse som hade bekräftat Ns lära under konciliet i Konstantinopel år 381 är dock anmärkningsvärt. Dessa biskopar hänvisade även till NC (och N) under konciliet för att avvärja ett förslag angående formulering av en ny trosbekännelse. NCs acceptering under konciliet i Kalcedon är även ett starkt bevis för att NC har koppling till konciliet i Konstantinopel då mötesdeltagarna i Kalcedon var kritiskt inställda till formulering av nya trosbekännelser. Här är jag av samma åsikt som Kelly när jag anser att det med stor sannolikhet presenterades bevis som dessa biskopar höll för tillräckligt trovärdiga för att, inte bara acceptera utan, kanonisera NC.

3.1.2 Angående läran om den heliga Anden

Syftet med NC var att den skulle vara ett redskap i medlingen mellan Macedonerna, där med också deras lära om den helige Anden, samt konciliets deltagare. Att NC inte ordagrant kallar den helige Anden för Gud kan vara ett tecken på viljan att bemöta Macedonerna. Macedonerna erkände Sonen som Gud men samtidigt förnekade de den heliga Anden samma titel. I mötet med den macedonska läran behövde Ns korta formulering angående den heliga Anden utvecklas. Jag har svårt att se hur Macedonerna skulle kunna förlika sig med formuleringen *han som samman med Fadern och med Sonen tillbes och äras* med tanke på deras teologi angående Anden. Macedonerna ansåg att Anden var underordnad Fadern och Sonen samt att han inte skulle tillbes och dessutom inte äras även om de kunde beskriva Anden som lik Fadern angående ousia. Hierarkin mellan personerna inom gudomen, enligt macedonsk teologi angående Anden, tycks vara i total motsats till den nämnda formuleringen i NC. Dessutom måste beskrivningen av Anden som *den som ger liv* ha varit provocerande för Macedonerna. Anden var begränsad i förmåga och uppgift enligt dem vilket exemplifieras i att han, enligt den macedonska läran, inte kunde återuppväcka döda och att han inte var delaktig i Guds skapande. NC är en trosbekännelse som, enligt mig, tydligt driver en teologi

som är olik macedonernas lära och det är inte underligt att förhandlingarna med den macedonska grupperingen inte ledde fram till en försoning mellan denna grupp och den övriga kyrkan.

Det dekret som kejsar Theodosius, vilken sammankallade konciliet i Konstantinopel år 381, lät sända ut en tid innan konciliet kan knappast ha försvårat inkorporeringen av *han som samman med Fadern och med Sonen tillbes och äras* i NC. I detta dekret uppmanade han sina invånare att acceptera att alla tre personer i treenigheten skulle äras i lika stor utsträckning då de hade samma gudomlighet. Som jag tidigare redogjort för var det dock så att utvecklingen av teologin angående Andens ställning gentemot de andra personerna i gudomen hade arbetats fram och utvecklats under en lång tid innan konciliet i Konstantinopel år 381 presenterade NC.

Precis som under konciliet i Konstantinopel år 381 hade mötesdeltagarna under konciliet i Nicaea år 325 en motståndare med en tydlig läromässig agenda. Macedonerna erkände under konciliet i Konstantinopel Fadern och Sonens gudomlighet medan de motsade sig att Anden var Gud. Arianerna erkände Faderns gudomlighet men motsatte sig att Sonen var Gud. Fokus under konciliet i Nicaea var att formulera läran om hur Sonen kopplades ihop med Fadern. Även om Athanasius senare bedyrade att de deltagande under detta koncilium inte menade att Anden skulle skiljas ifrån de andra personerna i gudomen kan vi anta att deltagarnas teologi kring Andens koppling till Fadern var varierande. Eusebius av Caesarea och Athanasius var båda deltagare under konciliet i Nicaea. Inför Ns formulering *Och på den helige Ande* var de båda enade men då de år senare var tvungna att definiera sin teologi angående Anden kom de att presentera två helt olika synsätt. Jag anser att det inte är sannolikt att dessa två teologer under konciliet i Nicaea år 325 var av samma åsikt angående Andens koppling till Fadern och Sonen.

Den helige Anden var inte en central fråga under en tid efter konciliet i Nicaea vilket ger sig tillkänna i de trosbekännelser som formulerades under denna tid (se 2.6). Jag anser det värt att notera att när beskrivningar görs i de exempel på trosbekännelser under denna tid, som jag tidigare i texten redovisat, bekänns till stor del Andens funktion (han beskrivs bland annat som hjälparen) i de få exempel då den heliga Anden själv beskrevs fanns det ett fokus på hans åtskillnad från de andra personerna (som i den andra antiokenska trosbekännelsen). Under tidsperioden mellan konciliet i Nicaea år 325 och konciliet i Konstantinopel år 381 utvecklades ett antal olika svar på frågan om vem den heliga Anden är i förhållande till Fadern och Sonen. Tematiskt menar jag att en uppdelning skulle resultera i fem olika svar: 1. Anden var skapad och underordnad Fadern och Sonen. Denna

hållning representerades av Homoianer (se 2.6.4) 2. Anden var gudomlig men inte Gud samt med ett ursprung som var omdebatterat. Denna hållning representerades av Macedonerna. Åsikterna skiftade angående Andens ursprung inom grupperingen om, men de var överens om att Anden inte skulle tillbedjas (se 2.5.2). 3. Anden var Gud som Logos före inkarnationen, vilade över Sonen under inkarnationen samt ska åter bli Gud som Logos i framtiden. Denna förklaring representeras av Marcellus av Ancyra (se 2.6.3) 4. Anden hade den tredje position inom gudomen och var underordnad Fadern och Sonen. Även om Eusebius hävdade att Anden hade blivit frammanad av Sonen och att han inte var Gud eller Son anser jag att han inte bör inkluderas bland dem som menade att Anden var skapad. Anledningen till detta är främst att Eusebius ändå inräknade Anden i gudomen. Den hierarki som var en viktig del i Homoianernas lära (där Anden tillber Sonen) fanns inte i Eusebius lära om Anden. Anden var tjänare till Logos och förmedlade det som han fick ta emot av honom men relationen skedde inom ramen för gudomen, Anden tillbad inte den han assisterade. (se 2.6.2) 5. Anden, Fadern och Sonen är tre personer med en och samma ousia. Denna hållning förespråkades av Athanasius (se 2.6.1) och de kappadokiska teologerna (se 2.6.6). Athanasius fokus låg i detta på gudomens enhet medan de kappadokiska teologerna lade tyngdpunkten i sin teologi på den simultana trefaldigheten i denna enhet. Värt att notera är att Basil av Caesarea aldrig beskrev Anden med termen homoousios, men hans lära om att de tre personerna i gudomen har en ousia förmedlar, enligt mig, i praktiken att Anden är av samma väsen som Fadern (precis som Sonen).

Jag anser att de kappadokiska teologernas teologi angående den helige Ande med fördel kan hävdas vara den teologi som ligger närmast den teologi om Anden som det ges uttryck för i NC. Det finns en rad olika anledningar till detta. Det finns en rent fysisk koppling mellan de kappadokiska teologerna och konciliet i Konstantinopel år 381, Gregory av Nazianzus. Utifrån de källor som jag har haft att utgå ifrån är i och med Gregory av Nazianzus de kappadokiska teologerna den enda gruppering (förutom Macedonerna) som är tydligt representerad bland konciliets deltagare. Givetvis fanns det med säkerhet andra grupperingar representerade (Gregorys skildring i *Vita sua* tycks indikera att han inte kände någon större samhörighet med sina kollegor under konciliet) men utifrån det material jag har använt mig av redovisas inga andra förutom de jag har nämnt. Gregorys roll under konciliet kan med fördel beskrivas som viktig. Det första beslutet som togs under detta koncilium var att bekräfta Gregorys legitimitet som biskop i Konstantinopel och han var ordförande över konciliet under en period av detta koncilium. Utöver detta hade Gregory hållit teologiska orationer i Konstantinopel år 380, ett år innan detta koncilium. Gregorys ordförandeskap avslutades

på grund av att han själv önskade avsluta det och även om mötesdeltagarna mötte detta beslut med glädje tycks detta inte ha berott på att de ansåg honom vara teologiskt problematiskt utan hade mer praktiska förklaringar (se 2.5.3). I sin dikt *Vita Sua* beskrev Gregory den lära som konciliet införde som ortodox även om han var kritisk till dess införande. Det är utifrån detta möjligt att anta att varken konciliets övriga deltagare eller Gregory stod i en teologisk konflikt med varandra. I och med att de beskrivningar av den helige Anden som finns i NC delvis helt går i linje med de kappadokiska teologernas teologi och i övrigt inte tycks tala emot den kan vi anta att denna teologi, på grund av den fysiska kopplingen, har haft en påverkan av NCs tillägg angående den helige Anden. Exempel på fraser bland NCs tillägg som jag menar går i linje med de kappadokiska teologernas teologi är *han som samman med Fadern och med Sonen tillbes och äras* samt *han som utgår från Fadern*. När det i NC står att *han som samman med Fadern och med Sonen tillbes och äras* är detta i linje med ett centralt tema i de kappadokiska teologernas teologi, den trefaldiga enheten. Basil av Caesarea hävdade att treenigheten hade en ousia. Gregory av Nyssa att människorna genom att studera de individuella personernas effekter på de troende för att ana att dessa personer hade ett och samma väsen. Macedonerna menade att man inte skulle tillbe Anden då den inte var av samma väsen som Fadern och Sonen, vissa i den grupperingen hävdade även att Anden var skapad. Att Anden var skapad vände sig de kappadokiska teologerna sig starkt emot. Gregory av Nazianzus menade att en skapad Ande skulle innebära en bristfällig treenighet. En skapad Ande skulle även, enligt honom, innebära att denna Ande inte kunde föra den troende till Gud (som jag nämnt tidigare i uppsatsen var denna åsikt i linje med Athanasius argument angående Andens gudomlighet). Anden beskrivs i NC som *han som utgår från Fadern* och det var bland annat den heliga Andens utgång från Fadern som Gregory av Nazianzus använde som bas för att argumentera för Andens gudomlighet. Utgick Anden från Fadern var han inte skapad av Fadern utan Gud.

Utifrån dessa argument hävdar jag att den gruppering som i störst utsträckning orsakat skillnaderna mellan N och NC, angående den heliga Anden var de kappadokiska fäderna. Givetvis kan invändningar göras utifrån den macedonska grupperingen. NC var visserligen framtagen för att bemöta Macedonerna men den kan knappast påstå förmedla en macedonsk bekännelse, *han som samman med Fadern och med Sonen tillbes och äras* gick emot huvudtanken i macedonsk teologi. En annan invändning är att även Athanasius borde angivas som en viktig orsak till de nämnda förändringarna angående den heliga Anden mellan N och NC. Absolut menar jag att Athanasius var oumbärlig i formuleringen av läran om Andens gudomlighet som det ges uttryck för i NC. Han

argumenterade för treenighetens oskiljaktighet och menade att det var nödvändigt att Anden var Gud då inget skapat kunde ingå i treenighetens gemenskap. Han talade även om en växelverkan inom gudomen, mellan personerna, utan att (som Eusebius av Caesarea gjorde) mena att det fanns en gradering i ställning eller rang mellan de olika personerna. De kappadokiska teologerna byggde mycket av sin teologi på den grund som Athanasius lagt. Med detta sagt vill jag hänvisa till min frågeställning. Vilka individer/grupperingar ligger bakom skillnaderna och hur har dessa relaterat till varandra? Jag har i denna diskussion kopplat samman konciliet i Konstantinopel år 381 med de kappadokiska teologerna på två nivåer: En fysisk (Gregory av Nazianzus närvarade och hade en central roll under konciliet) samt en läromässig (Gregorys bedömning av läran som ortodox samt två av tilläggen i NC i ljuset av de kappadokiska teologernas lära). Athanasius lära om den helige Anden kan kopplas samman med den lära som återfinns i NCs tillägg men han kan inte kopplas samman med konciliet fysiskt. Jag anser alltså att jag inte kan hävda att Athanasius har orsakat tilläggen i NC angående den helige Ande i samma utsträckning som de kappadokiska teologerna då de har en mer direkt koppling till det koncilium där NC framtog. Värt att notera är att de kappadokiska teologernas ursprung kan härledas till ett flertal av de grupperingar som jag har redogjort för i denna uppsats. Gregory av Nyssa och Gregory av Nazianzus var innan de tillhörde de kappadokiska teologerna medlemmar av Homoiousierna som i sin tur var en gruppering som kan härledas tillbaka till Eusebierna. Dessa båda grupperingar hade utvecklat sina läror i mötet med andra läror som de upplevde som felaktiga. Eusebius av Caesareas lära om den helige Anden formulerades i mötet med Marcellus av Ancyras lära. Marcellus lära om att gudomen bestod av en ousia, en hypostas samt att Gud expanderade och förändrades måste ha varit provocerande ur Eusebius perspektiv. Fokuseringen på graderingen inom gudomen med den heliga Anden som lägst i hierarkin anser jag, åtminstone delvis, kan bero på en profilering emot Marcellus bild av Gud som ett enda väsen med en enda hypostas. Homoiousierna bildades av bland annat Basil av Ancyra som reaktion emot den lära som det gavs uttryck för i den andra trosbekännelsen från Sirmium och på de neo-arianska idéerna om att Sonen var olik Fadern. Betoningen av Sonen som lik Fadern angående väsen blev med största sannolikhet ännu mer betonad i mötet med grupperingens motståndare. På samma sätt med de kappadokiska fädernas lära om den helige Anden som Gud i mötet med bland annat Macedonerna.

3.1.3 Avslutande sammanfattning

Sammanfattningsvis anser jag att flertalet av de skillnader som finns mellan N och NC beror på att NC är byggd på en lokal trosbekännelse från Konstantinopel. Angående NCs tillägg om den heliga

Anden var dessa en utveckling av Ns lära om den helige Ande som framtagits i syfte att bemöta Macedonernas lära. Jag anser även att tilläggen angående den helige Anden genomfördes i linje med den teologi om Anden som de kappadokiska teologerna utvecklade. Denna gruppering härstammande från Homoiousierna men deras teologi var starkt influerad av Athanasius. Då jag endast har funnit att en gruppering direkt kan kopplas samman med den teologi som NCs tillägg ger uttryck för angående Anden (samt konciliet som NC presenterades under) blir en diskussion om hur ”dessa relaterat till varandra?” omöjlig att genomföra.

4.1 Litteraturlista

Bauer, Walter, A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature, 3. ed., Univ. of Chicago Press, Chicago, 2000

DelCogliano Mark, "Eusebius of Caesarea on Asterius of Cappadocia in the Anti-Marcellan Writings: A Case Study of Mutual Defense within the Eusebian Alliance", s 263-288 (25 sidor), Johnson, Aaron P. & Schott, Jeremy M. (red.), Eusebius of Caesarea: tradition and innovations, Center for Hellenic Studies, Washington, D.C., 2013

Drecoll Volker Henning, "How Binitarian/Trinitarian was Eusebius", s 289-306 (17 sidor), Johnson, Aaron P. & Schott, Jeremy M. (red.), Eusebius of Caesarea: tradition and innovations, Center for Hellenic Studies, Washington, D.C., 2013

Hanson, Richard Patrick Crosland, The search for the Christian doctrine of God: the Arian controversy 318-381, T & T Clark, Edinburgh, 1988

Heikel, Ivar A. & Fridrichsen, Anton, Grekisk-svensk ordbok till Nya testamentet och de apostoliska fäderna, [Ny uppl.], LiberLäromedel, Lund, 1976 (omtryckt Uppsala 2003)

Hägglund, Bengt, Teologins historia: en dogmhistorisk översikt, 4. uppl., 4. tr., LiberLäromedel, Lund, 1978[1969]

Kelly, John Norman Davidson, Early Christian creeds, 3. ed., Longman, Harlow, 1981

Quattro Bibeln, Libris, Örebro, 2003

Rusch, William G. (red.), The Trinitarian controversy, Fortress Press, Philadelphia, 1980

Ware, Kallistos, Den ortodoxa kyrkan, Artos, Skellefteå, 2003